

Михайло Кубай
заступник директора з науково-
реставраційної роботи Державного
історико-архітектурного заповідника у
м. Жовкві

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНА ДОВІДКА на пам'ятку архітектури і містобудування Крехівський монастир св.Миколая

Охоронний і майновий статус монастиря

Ансамбль монастиря Святого Миколая (Крехівський монастир) є пам'яткою архітектури і містобудування національного значення відповідно до постанови РМ Української РСР № 970 від 24.08.1963 р. «Про впорядкування справи обліку та охорони пам'ятників архітектури на території Української РСР», охоронний № 455. Монастир розташовується у Львівській області, Жовківський район, Крехівська сільська рада, село Крехів, присілок Козулька.

Монастир перебуває у приватній власності релігійної організації Монастир Святого Миколая Провінції Найсвятішого Спасителя чину Святого Василя Великого в Україні Української греко-католицької церкви, яка знаходиться за юридичною адресою: Львівська область, Жовківський район, село Крехів, поштовий індекс 80352, тел. (03252) 66446, 61247.

На час даного дослідження зони охорони пам'ятки не визначено, охоронний договір на ансамбль монастиря не укладено. Інвентаризаційні та правовстановлюючі документи на будівлі і споруди монастиря на час виготовлення облікової документації пам'ятки знаходяться в стадії виготовлення.

Відомості про історичний та містобудівний розвиток місцевості

Перша письмова згадка про село Крехів відноситься до 1456 р. і пов'язана з викликом до суду в селі Желдець двох крехівських селян. Протягом тривалого часу у XV–XVIII ст. воно було державною власністю Польської корони і надавалося у довготривалу, як правило, довічну оренду (державу, посесію). В кінці XVI – на початку XVII ст. село мав у державі гетьман Речі Посполитої Станіслав Жолкевський (1547–1620), власник міста Жовква, яке знаходиться у 12 км на схід від села Крехів.

Село Крехів лежить на рівнині біля північних уступів горбистої височини Розточчя з висотами до 370 м, які в цій місцевості спадають дуже стрімко, з урвищами та ярами. Тут на краю Розточчя знаходиться гора Побійна (абс. відм. 353 м) витягнута на 1 км по напрямку північний захід – південний схід, має дві вершини. На північ простягається відкрита рівнина Малого Полісся (абс. відм. 260–240 м) з луками, полями та селами, помережана річками, ставами та частково заболочена.

Через Крехів, його східною частиною і далі вузькими долинами між горами Розточчя (із сходу гори Побійної) проходила давня дорога із сходу на захід через Жовкву на Янів і далі на Краків (ця дорога функціонує по наш час, як міжрайонна дорога великого кільця Львова). Через 10 км за Креховом перед селом Лозина від неї відгалужується дорога на Львів. Із Крехова на захід відходила ще одна дорога до сусідніх сіл (в наш час це місцева під'їзна дорога в ліс на території Яворівського військового полігону, усі села з його території на захід від Крехова були виселені в радянський час). На західній околиці Крехова її перетинала з півночі на південь давня дорога з міста Магерова на Львів (на даний час втрачена). Дорога Магерів – Львів проходила улоговиною з південного заходу

гори Побійної і за 3 км на північ від Крехова у вузькій долині за горою Побійною виходила на янівську дорогу (на території теперішнього села Фійна).

Поблизу місця сходження двох давніх доріг (за 3 км на північ від Крехова) в кінці XVI ст. ченцями Йоїлом і Сильвестром був закладений невеликий печерний монастир-пустинь, який проіснував близько 20 років. Він розташовувався в лісі на скелі на краю плато із заходу улоговини, якою підходила магерівська дорога до янівської (тепер околиця села Фійна). Ця місцевість в ті часи була безлюдною, незаселеною. В давнину це місце називалося «Камінь», після поселення ченців стало називатися «Камінь Йоїла», сьогодні воно називається «Камінь Тимоша», або «Скеля Тимоша». Неподалік від нього, за кількост метрів на північ знаходиться цілюще джерело Пресвятої Богородиці, в наш час впорядковане і облаштоване каплицею, до нього веде впорядкована стежка від монастиря.

За один кілометр на північний захід від скельного монастиря при магерівській дорозі у 1612 р. було закладено новий великий монастир. Печерна пустинь при цьому перестала існувати, побудовані при ній дві невеличкі дерев'яні церкви з часом були перенесені на схил гори Побійної поблизу нового монастиря. Новий монастир розташовано під горою Побійною із заходу на зручній підвищеній платформі (абс. відм. 280 м) розмірами орієнтовно 150×300 м, орієнтованій схід-захід (дещо на південний схід). Із заходу і півдня платформа обривалася крутими берегами. Магерівська дорога проходила при платформі ярмом з південного боку, виходила на неї в її східному кінці, повертала дещо на південний схід і йшла далі прямо улоговиною між горами до янівської дороги поблизу печерної обителі. Головний в'їзд до монастиря було влаштовано із сходу платформи при повороті магерівської дороги в улоговину, прямо по її осі, якщо їхати із Львова.

Давня дорога в яру з південного боку монастиря на сьогодні не збереглася. В кінці XVIII – на початку XIX ст. вона перемістилася в обхід монастиря з його північного боку по розрівняних оборонних валах (у 1851 р. її перенесли на старе місце в яру). Проте, прямий відрізок дороги в улоговині по осі від монастиря до теперішнього села Фійна зберігся в лісі до нашого часу, хоча змінений і використовується рідко, переважно для пішоходів. Сьогодні на місці давньої дороги в яру з півдня монастиря стоїть змонтована у 1990-х рр. установка для очистки каналізаційних стоків та каскад з двох невеликих ставків 0,04 і 0,06 га для випуску в них очищених стоків (на даний час установка не працює, стоки стікають без очистки, ставки занедбані і зарослі трав'яною рослинністю).

Ансамбль монастиря сформовано з двох частин, розташованих на платформі по головній композиційній осі із сходу на захід (точніше – дещо з південного сходу на північний захід): переднього великого відкритого простору, можливо – парадного парку (пізніше – городу і саду) шириною 150 м і довжиною більше 200 м з центрально-осьовою дорогою (алесею), яка вела до надбрамної башти; і, власне, оборонного монастиря, розташованого у північно-західній, тильній частині платформи. По осі центральної алеї розташовувалося невелике озеро, в яке подавалася вода дерев'яними трубами і стікала з гір, а перед самою брамою монастиря знаходився вал і рів із звідним мостом.

Оборонний монастир розплановано на плані п'ятикутника, наближеного до чотирикутника, з чотирма наріжними баштами та надбрамною баштою з боку парку по його осі, оточено по периметру оборонними стінами, ровами і валами, при наріжних баштах влаштовано земляні бастіони. Відсутність природних оборонних перешкод з північного боку (від гори Побійної) та східного боку (з відкритої площини платформи) була компенсована глибокими та широкими оборонними ровами при мурах, які являли собою більш серйозну перешкоду, ніж високі береги з насипаними валами з південного і західного боків платформи. Невипадково штурм монастиря татарами у 1672 р. здійснювався саме з південно-західного напрямку, де були високі береги, але менші рови. Із заходу під крутими берегами і бастіонами монастиря на струмку влаштовано невеликий господарський став (0,20 га), який виконував також оборонні функції. Всередині оборонних мурів захищено розташовано усі основні монастирські будівлі: церкви, келії,

трапезні, господарські будівлі і споруди. Габаритні розміри монастиря (включно з оборонними баштами) – 120×150 м.

За 100 м на захід від монастиря через став і дорогу на схилі протилежної гори було розташовано господарський двір (гумно, пізніше – великий фільварок), який зберігся до нашого часу і функціонує. Поряд з новим монастирем, на північний схід від нього на схилі гори Побійної в різний час існували дві дерев'яні церкви, перенесені від печерного скиту, – одна на початку будівництва монастиря, друга – у другій половині XVIII ст., та було влаштовано монастирський цвинтар. Цвинтар в наш час впорядковано, він діючий.

Для закладення монастиря його фундатором гетьманом Станіславом Жолкевським у 1612 р. була надана велика територія, ймовірно, уся кілометрова улоговина між горами від печерного скиту до нового монастиря. Після дарування монастирю гори Побійної і орних земель при ній у 1656 р. та інших прилеглих територій площа земель безпосередньо при монастирі досягла 240 га і залишалася майже незмінною аж до 1946 р. Ця велика територія складалася з пологих та крутосхилих ділянок, які використовувалися під ріллю, луки, сади та ліси. Пізніше, у XVIII–XIX ст. на ній утворилося кілька невеликих присілків і хуторів з власними земельними ділянками: Козулька, Монастир, Запасіка (За Пасікою), Голуби, На Рубаню. Поряд, за горою Побійною розвинулося село Фійна.

Докорінні суспільно-політичні зміни внаслідок поділу Польщі та прихід у 1770-х рр. в Галичину австрійської влади, а також смерть усіх ченців монастиря під час епідемії чуми 1770 р. і прихід після цих подій нових ченців призвели до істотних змін просторових зв'язків монастирського ансамблю. Так як в нових суспільно-політичних умовах оборонні функції монастиря втратили свою актуальність, а його оборонні укріплення були в занедбаному стані, новий ігумен вирішив позбутися цих незрозумілих «пагорбків і ровів» та змінити напрямок головного в'їзду в монастир із східного (від села Фійна) на більш зручний північний (від села Крехів та окружного міста Жовква). В північній оборонній стіні була пробита нова брама, перед нею споруджено міст через оборонний рів, а також розібрано велику дерев'яну церкву на підвір'ї, яка опинилася на навпроти нової брами і дороги, розібрано «зайву» надбрамну башту-дзвіницю, пізніше також західну наріжну башту. Оборонні вали і бастіони розрівняно, землею з них підсипано територію всередині монастиря при західному і північному пряслах мурів. Перед монастирем з боку нового в'їзду облаштовано територію для торгівлі на період масових відпустів, на ній побудовано корчму і три дохідних будинки для приїжджиків. Цей північний в'їзд і територія перед монастирем збереглися і функціонують до сьогодні. Частина цієї території із сходу від під'їзної дороги сьогодні функціонує як відпустове поле для масових зібрань, на ньому ведеться будівництво великої відкритої каплиці. В кінці XVIII ст. було також змінено характер занедбаного відкритого простору із сходу монастиря (парку, який перетворився на город з господарськими будівлями) – оточено його по периметру товстим глухим муром і надано характеру закритого монастирського саду й городу. В цьому виді він дійшов до нашого часу.

Внаслідок цих перетворень істотно некорисно змінено чітку первинну симетричну композицію ансамблю з головною віссю композиції, втрачено великий презентативний відкритий простір (парк) по осі з центральною під'їзною дорогою і ставом, втрачено комплекс зовнішніх бастіонних укріплень монастиря, – істотно погіршився вигляд і візуальне сприйняття ансамблю.

У зв'язку з тим, що під час масових відпустів багато паломників з цікавості ходили на гору Побійну, всередині XIX ст. на її вершині була споруджена мурована каплиця-печера св. Онуфрія в пам'ять про знесення кріпосного права у 1848 р. (каплиця не збереглася). У міжвоєнний період XX ст. облаштовано євангельську Хресну дорогу на вершину гори з проміжними каплицями-стаціями. Ця Хресна дорога відновлена у 1990-х рр., на ній побудовано нові муровані каплиці.

Монастир у всі часи був дуже великим, зокрема, у XVII ст. в ньому проживало більше сотні (можливо, дві-три сотні) ченців, він мав велику (240 га) територію з

господарством безпосередньо при собі і близько десяти окремих територій в недалеких околицях, на частині з яких були організовані малі монастирі-філії, на інших велося господарство.

Найдавнішою філією був жіночий монастир в самому селі Крехів, закладений ще до 1620 р. засновником монастиря Йоїлом. Коли він припинив своє існування, невідомо.

На подарованих королівським секретарем Павлом Воянковським у 1630-х рр. землях площею 6,70 га на Гутиську (Гутка Скварявська, Монастирок) поблизу села Нова Скварява, була побудована каплиця Св. Хреста, при ній келія для монахів, сад, пасіка, а також поле, сіножаті і трохи лісу. В 1775 р. на монастирок на Гутиську напали вночі злодії, вбили ченця, який там проживав, пограбували церкву і пасіку. Більше сюди не посилали монахів і у 1776 р. каплицю та забудову розібрано, землю віддали під поселення.

У 1658 р. маркграфиня Анна Мишковська подарувала монастирю 80 моргів (44,8 га) ґрунтів в урочищі Горайщина (Згорайщина), за кілька кілометрів на північний захід від монастиря, між селами Вишенька і Вулька Кунинська, на якій вона побудувала невеликий монастирок з церквою Різдва Богородиці та кількома будівлями і передала під управління Крехівського монастиря. В період австрійських церковних реформ у 1786 р. монастирок на Згорайщині ліквідовано, церкву розібрано, монастирок перестав існувати.

Монастир володів іншими великими земельними ділянками поза своєю основною територією: під Побійною 23 морги (12,88 га), за гумном і пасікою 24 морги (13,44 га), «під вільшиною» 11,20 га, на Явірнику 10,10 га та на Баранцовім за млином 2,20 га. У 1819 р. на Явірнику побудовано корчму, у 1820-х рр. побудовано ще одну корчму на Згорайщині.

Монастир мав також великий став з млином на хуторі Шабельня (Бринець), що за 2 км на північний захід по дорозі на Магерів, наданий у 1643 р. посесоркою Євою Стадницькою. У 1850-х рр. на Шабельні побудовано новий млин.

Історична хронологія формування і використання пам'ятки

За переказами, записаними в монастирських хроніках, в 1590-х рр. в безлюдній місцевості за 3 км на південь від Крехова неподалік рогатки доріг на Янів і Магерів поселилися два ченці Йоїл та Сильвестр. В лісі у нависаючій над долиною скелі високо над землею вони вирубали, чи пристосували існуючі дві невеликі печери – меншу для проживання і з півдня неподалік від неї – більшу та високу для каплиці (церкви), яку освятили в честь Благовіщення Богородиці. З долини до обох келій вели вирубані кам'яні східці (які пізніше стерлися і у другій половині ХІХ ст. до келії вирубано нові). Крім кам'яних сходів, до каплиці, яка розміщувалася досить високо в прямовисній скалі, були прибудовані зовнішні триярусні криті дерев'яні сходи. Одночасно ченці побудували на верху скали невелику дерев'яну каплицю Благовіщення (в літературі часом її називають Покрови). Уже в 1597 р. тут утворився невеликий печерний монастир (скит). Першим ігуменом цієї печерної обителі став преподобний Йоїл.

Коли слава про благочесних ченців, захисників православ'я, стала ширитися і до печерного скиту стало приходити багато людей з навколишніх сіл та паломників, у 1607–1610 рр. на плато над скалою було побудовано для мирян велику дерев'яну церкву св. апостолів Петра і Павла. Церква св. Петра і Павла мала різьблений іконостас з мальованими іконами. Поряд з церквою побудовано будинок келій для кількох ченців. Монастир, хоч розташовувався сховано в лісі, але на відлюдді, потребував захисту від розбійницьких ватаг. Тому його просторе подвір'я з церквою і будинком келій було обнесено частоколом і ровом з боку плато, також по краю скали в окремих місцях влаштовано частокони та муровані стіни (сліди оборонного рову збереглися до нашого часу). До нього вели дві брами – одна від скельних келій, друга від дороги на плато. На будівництво церкви Петра і Павла Йоїл отримав благословення (дозвіл) від єпископа Львівського Єремії Тесаровського (єпископ Львівський від 1607 по 1641 р.). Церква св. Петра і Павла функціонувала на цьому місці довгий час. Вона і весь невеличкий

оборонний монастир на скалі і з печерами у скалі досить детально зображені на відомих дереворитах Д.Сінкевича 1699 і 1703 рр. Сама церква описується в інвентарі 1711 р. В кінці 1770-х рр. церква була перенесена на цвинтар на схилі гори Побійної біля нового монастиря (церква в цьому місці показана на австрійській військовій карті фон Міга 1782 р.). У 1810-х рр. її уже не було – на її місці на цвинтарі ігумен Голдаєвич (1814–1822) встановив хрест.

Разом із славою і паломниками зростала і кількість ченців та бажаючих вступити до скиту (це підтверджується записами в монастирському Поминальнику про смерті кількох ченців за 1613 р.).

У 1611 або 1612 р. преподобний Йоїл та селяни навколишніх сіл звернулися з проханням виділити землю і дозволити заснувати монастир до посесора Крехова гетьмана Станіслава Жолкевського (1547–1620). Гетьман надав у власність крехівським ченцям досить велику територію – ймовірно, усю улоговину з південного заходу видовженої гори Побійної із схилами прилеглих пагорбів, яка починалася за 1,5 км на південь від села Крехів і простягалася до теперішнього села Фійна, надав дозвіл на будівництво нового монастиря і виступив його фундатором.

Із закладенням нового монастиря пов'язана легенда про те, що як тільки монастир почали закладати, до Йоїла, який молився в малій церкві Преображення Господнього на поклонниці (тобто, де пізніше була поставлена каплиця – поклонниця), прийшов «богонатхненний старець Герасим, сліпий очима, але світлом небесним просвітлений». Він сказав, що з волі Господа тут має бути зведена обитель велика, в якій спастись зможуть численні. Потім він наказав водити себе по місцевості й ударами посоха вказував, де саме слід спорудити церкви (Д. Сінкевич). Старець Герасим, очевидно, залишився в монастирі, де помер у 1617 р., похований, ймовірно, в першій церкві св. Миколая (його мощі були доступними для поклоніння; відомо, що ними зцілювався у 1622 р. Петро Могила, майбутній митрополит Київський).

Мала церковця Преображення Господнього знаходилася на північний схід від теперішнього монастиря на схилі гори Побійної, де тепер цвинтар. Невідомо, як вона тут появилася, – ймовірно, на початку будівництва нового монастиря сюди перенесено від давньої печерної обителі монастирську церковцю Благовіщення. Коли в монастирі завершили спорудження нової великої Преображенської церкви, стару Преображенську церковцю розібрали і на її місці спорудили каплицю (поклонницю).

Новий монастир від початку був закладений як архітектурно-парковий ансамбль з чітким симетричним розплануванням на основі центральної композиційної осі вздовж дороги головного під'їзду до монастиря зі сходу. Монастир розташований у західній частині платформи і розплановано на плані п'ятикутника, близького до чотирикутника, з чотирма наріжними баштами та центральною надбрамною баштою з підйомним мостом, оточено оборонними стінами з ровами та валами. Первісні оборонні стіни і башти монастиря були дерев'яними.

На початку існування монастиря в його подвір'ї біля головної брами споруджено дерев'яну церкву св. Миколая і дзвіницю. Деякі дослідники (В. Вуйцик, П. Шкраб'юк) помилково вказують, що першою була побудована Преображенська церква або св. Трійці, які в дійсності повстали пізніше і в інших місцях подвір'я (це видно на гравюрах Д. Сінкевича). Від цієї першої церкви Святого Миколая монастир і отримав своє перше ім'я. Пізніше, у др. пол. XVII ст. якийсь час він також називався Преображенським (зокрема, у чолобитних до російського царя) від імені нового головного храму – великої дерев'яної церкви Преображення Господнього.

У 1613 р. Йоїл почав писати Поминальник (Помяник) Крехівського монастиря. Цей Поминальник двічі переписувався: перший раз у 1687 р. ігуменом Діонісієм Сінкевичем, другий – у 1763 р. Ні перший список, ні обидва наступні на сьогодні не віднайдені. Помяник існував ще у 1935 р. Про нього двічі згадує о. Лукань у 1935 р., а також А. Петрушевич у 1874 р.

У 1628 р. ігумен Йоїл привіз від константинопольського патріарха Кирила привілей ставропігії для монастиря, тобто новозаснований монастир було передано у пряме підпорядкування самого патріарха в Константинополі, він отримав найвищий статус і не підлягав місцевому єпископу. Цей привілей підтверджували у 1635 р. король Владислав IV і у 1669 р. король Міхал Корибут Вишневецький.

У 1633 р. біля північної оборонної стіни споруджено величну трибанну дерев'яну церкву Преображення Господнього, яка стала головним храмом обителі на наступні сто років. Як пишуть багато дослідників, церква була дуже красива, всередині мала розписані стіни. Будували і прикрашали її львівські теслі і малярі, допомагали їм малярі з Яворова і Жовкви.

Фундаторами церкви виступили багаті львівські міщани Стефан Красовський і його дружина Софія, в родині яких сталося чудо зцілення і Красовські вирішили подарувати чудодійну ікону Богоматері Крехівському монастиреві та побудувати величну церкву. Освятити церкву митрополит Петро Могила. У цій церкві поховано її фундаторів – Стефана Красовського у 1686 р., його бездітного сина Андрія у 1703 р. та доньку Анну у 1717 р.

За часів першого ігумена Йоїла і ще з десять років після нього монастир активно розвивався і процвітав, швидко зростала чисельність ченців. Це були його «золоті часи». Йоїл також прищеплював братії моральні і духовні чесноти, формував правила, за якими вони повинні були співжити. У 1637 р. він закінчив писати для монастиря статут, який почав разом з Сильвестром ще у 1626 р. Першим правилом цього статуту було дотримання східного благочестя навіть до другого пришествя Господнього. Наступні правила: вести святе і непорочне життя, подібне до ангельського, викорінювати богомерзенні діяння, не порушувати давніх традицій чернецтва, не вживати м'яса і масла, їжу приймати спільно, а не потайки в келіях, шанувати один одного, терпеливо зносити кривди, які трапляються від інших, прощати проступки та інше. Із власного досвіду Йоїл заборонив сходитися без потреби разом двом-трьом монахам, бо від цього пересуди, непорозуміння та неспокій. Кожен монах повинен мати свого духівника. Все решту – молитва, праця, їда – спільно. За цим статутом ігумен обирався на другий день Зішестя Св. Духа лише на один рік і по владі був рівний з братією, але ніс відповідальність за всю братію.

До часу смерті першого ігумена Йоїла у 1638 р. монастир був уже достатньо розбудованим, мав розвинуту житлову і господарську забудову. Продовжували надходити багаті пожертви, дарували землі.

У 1651–1652 рр. після козацьких війн монастир пережив важкий голод. Після надзвичайно холодної і голодної зими, коли вовки цілими зграями нападали на села і міста, влітку 1651 р. настав голод та велика епідемія, яка лютувала в Україні майже рік, до весни 1652 р. Під час цієї епідемії вимерло майже все населення Жовкви.

Розграбування, руйнування і взяття у неволю частини ченців спіткали монастир у 1655 р. під час другого походу козацьких військ Богдана Хмельницького разом з московським військом воеводи Василя Бутурліна на Львів. Восени 1655 р. Крехівський монастир був обкладений московськими військами великою військовою контрибуцією, а через місяць був доценту пограбованим і спаленим татарами союзниками Польщі.

Після цих трагічних подій для підтримання ченців посесор Крехова Франциск Стадницький з дружиною Сюзанною на початку 1656 р. подарували монастирю усю гору Побійну та орні землі при ній. Того ж року, 26 лютого цю фундацію затвердив король Ян II Казимир під час свого приїзду до Львова. Король надав монастиреві також привілей на заготівлю деревини в коронних лісах для відбудови зруйнованих будівель.

Руйнування монастиря були настільки значними, що самого дозволу на заготівлю деревини і доходів від оренди землі було замало для його відновлення. У місцевих магнатів і, навіть, у короля в той час грошей не було – держава була розорена війною, Ян II Казимир ледве утримував корону. Тому ченці взяли дозвіл у короля і в кінці 1656 р. вирушили просити допомогу в російського царя. Цар Олексій Михайлович особисто

прийняв прохачів 11 березня 1657 р., подарував їм на монастир діамантовий камінь, 40 соболинних і 40 куничних шкір, трохи грошей та підводи на дорогу. Цар також дозволив їм приїжджати по допомогу раз на п'ять років.

Тут слід зазначити, що після відвідання монастиря царем Петром I у 1698 р. допомогу монастир почав отримувати щорічно. Від цього часу Петро I, а пізніше і цариця Катерина I щорічно присилали монастирю гроші і бочки з хлібом (зерном, крупою, мукою), рибою, ікрою та іншим провіантом аж до 1721 р., коли монастир прийняв Унію. Прислані вози і воли, яких впрягали по шість в кожну фуру, залишалися монастирю.

З отриманих допомоги та лісу у 1658 р. на подвір'ї монастиря біля південного муру побудовано велику двоярусну дерев'яну церкву св. Трійці, дуже багаті архітектури з прибудовами і зовнішніми галереями на другому ярусі по периметру церкви, а також каплицю Покрови Пресвятої Богородиці, поруч з якою відбудовано велику трапезну і пекарню, пізніше – також інші монастирські будівлі. До-речі, сволок з одного з давніх монастирських будинків з датою «1667» зберігається у Національному музеї у Львові.

В країні надалі тривала війна. Отримавши гіркий урок у 1655 р., ченці вирішили відбудувувати укріплення монастиря більш надійними, кам'яними. На будівництво укріплень монастир отримав привілей короля Яна II Казимира від 15 жовтня 1658 р.

Через рік від початку будівництва мурованих укріплень відновлено давній дерев'яний водогін від Лисячого джерела на Рубаню до монастиря. У 1661 р. закінчено дві башти, мур з бійницями. Одночасно велися роботи з насипання потужніших валів. У 1664 р. львівські та жовківські мулярі завершили надбрамну башту.

Будівництво укріплень тривало десять років, допоміг їх закінчити у 1669 р. новообраний король Міхал Корибут Вишневецький. Король на прохання ігумена Васіяна Савчака надав також грамоту від 6 жовтня 1669 р. на підтвердження прав, наданих Константинопольським патріархом Кирилом, підтвердив статут і права монастиря, встановлені ігуменом Йоїлем, а також підтвердив дозвіл на будівництво мурованого монастиря і мурованої церкви в ньому.

До нашого часу збереглися дві гравюри з 1699 і 1703 рр. Діонісія Сінкевича (пом. 1732) з зображенням монастиря з оборонними мурами, чотирма наріжними баштами і високою надбрамною баштою-дзвіницею; всередині зображено три церкви, дзвіницю, каплицю, критий водозбірник, а також кільканадцять великих і малих житлових і службових будівель поблизу та при фортечних стінах (до-речі, всередині монастиря тоді ще не було жодних стаєнь і свинарників, які появились тут пізніше). Усі зображення будівель і споруд містять багато важливих архітектурних деталей. Оборонні стіни були досить високими – з боку подвір'я мали висоту 8-10 м (до них примикали дахи окремих будівель), зовні за рахунок глибокого рову їх висота сягала 13-15 м, в окремих місцях коло башт мали два яруси бійниць. Рови при східних і північних стінах були дуже глибокими (3-5 м) і широкими так, що давній дерев'яний водогін в монастир проходив через них відкрито на значній висоті (приймаючи, що колись він закопувався на глибину до 2 м). Рови при такій затисненій ситуації розташування монастиря, очевидно, повинні були мати муровані контрескарпи. Високі триярусні наріжні башти, завершені високими шпилями з флюгерами і хрестами, були прикрашені багатим рустуванням і мальованими великими іконами-оберегами зовні на верхніх ярусах. Зображеннями святих були розписані стіни і всередині монастиря (зокрема, біля південно-західної башти). Надбрамна чотириярусна башта також мала мальовану ікону зовні над брамою; дерев'яний міст перед брамою піднімався механізмами, розташованими в прибудовах за стінами з боків брами. Видно, що в кінці XVII ст. оборонний простір перед східними стінами брами використовувався під городи і уже був частково забудованим господарськими фільварковими будівлями (хоч ця близька забудова становила серйозну небезпеку при обороні монастиря). Там же, навпроти в'їзної брами зображено великий відкритий водозбірник і невеликий ставок (саджавка, ймовірно – залишки більшого ставу, який існував тут до появи господарської забудови). На гравюрі 1703 р. палати при західній стіні

по її центру показані уже триповерховими, з відкритими галереями на другому поверсі та міжповерховими дашками по периметру, завершені високим стрімким дахом із шпильями на краях (тобто, появилася ще одна важлива композиційна домінанта із західного боку монастиря). Дереворит 1703 р. містить символічні зображення навколо монастиря та зображення проектованої мурованої церкви св. Миколая всередині монастиря, яка в той час ще не існувала і має менше деталей, ніж дереворит 1699 р. Дереворит 1703 р., ймовірно, був створений для представлення бачення нової мурованої церкви.

Оригінал деревориту 1699 р. і відбитки обох у натуральну величину зберігаються у фондах Відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка (відбитки підклеєні в «Знаходнику..» Е. Коссака, фонд № 3 МВ, спр. № 122). Дереворити мають досить великі розміри (33,5×54 см і 27,5×34,5 см), виконані дуже старанно і містять багато корисної інформації (раніше були публіковані їх зменшені в кілька разів копії, які не мають достатньої інформативності і не ідуть в жодне порівняння з оригіналами чи їх цифровими копіями).

Після 1658 р. почали ускладнюватися стосунки монастиря з крехівським двором. Якщо попередні господарі села робили щедрі подарунки, то нові посесори Казимир і Констанція Радковські конфліктували з монастирем, відібрали в нього немало земель і лісу, осаджували на них своїх підданих. У 1659 р. монастирський економ о. Васян Савчак звернувся із скаргою на панів крехівських аж до короля. Наступного року приїхала представницька королівська комісія, яка провела розмежування земель. Своім актом від 1660 р. вона встановила межі монастирських володінь і зафіксувала усі привілеї монастиря. За цим актом межа монастирських земель, починаючи від Вовчого горба, іде в північному напрямі до перехрестя доріг з Крехова до Вишеньки та до Магерова, де в той час стояла гуральня. Звідти до річки Баланда, де був малий вільховий ліс, далше на схід через болота і луки до дороги, що веде з монастиря на північ до Крехова, аж до річки Перекоп, що була натуральною межею, і до дебрі (зарослого лісом яру) за горою Побійною. Від дебрі межа йшла берегом на захід через гору Побійну, перетинала львівський гостинець до Лисячої дебрі. Звідти йшла слідом дерев'яного водогону аж до джерела «Лисяча криниця», врешті повертала через Данилів горб до Вовчого.

Все-ж напруження не спадало. Основною причиною напружень і утисків була православна приналежність монастиря. У 1670 р. в день св. Миколая якийсь Йосиф Заваловський з крехівського двору під час конфлікту смертельно поранив сокирою отця Йова Гуманкевича, прокуратора, перед тим ігумена монастиря.

В монастирі бували також складні внутрішні конфлікти. Від 1690 р. наростав конфлікт ченців з ігуменом Діонісієм Окоповичем. Особливо він загострився після повернення його з Москви, куди він їздив по милостиню і привіз від царів Івана Олексійовича і Петра Олексійовича нову «жаловальну грамоту» на підтвердження колишньої. Ченці оскаржували ігумена у грубості і свавіллі, що він «чесних ієромонахів і старців соборних не поважав, і під час відпустів і при людях братію бив і до тюрми саджав..., братію унічіжал і навіть невинних бив і калічив», без причини виганяв з монастиря «і многіє з монастиря мусіли зійти». Для гасіння конфлікту владика Йосиф Шумлянський у 1691 р. прислав спеціальну духовну комісію. Перевірка підтвердила факти негідної поведінки ігумена. А також підтвердила, що Окопович привласнював монастирські гроші і майно законників: «где котрий умрет, з пустині до себе забирає... кривим своїм добро чинить, а монастир нищить...». Окоповича було усунуто з посади і вислано на послух до Манявського скиту.

У 1700 р. Львівська єпархія врешті повторно перейшла на греко-католицьку Унію. Крехівський монастир надалі і найдовше залишався найбільш висунутим на захід оплотом православ'я на Русі (Львівське ставропігійське братство перейшло в унію у 1708 р., Манявський скит, який утримувався із володінь у православній Молдавії, залишався православним до його ліквідації під час Йосифінських реформ в кінці XVIII ст.). На унію Крехівський монастир перейшов лише у 1721 р., після того, як отримав значну допомогу на своє утримання від Риму.

У 1739 р. монастир приєднався до оновленого греко-католицького Чину Святого Василя Великого (ЧСВВ). Популярність і доходи монастиря почали різко зростати.

Невдовзі після переходу в унію розпочалися перебудови дерев'яної забудови монастиря на муровану. Поступово уся колишня дерев'яна забудова всередині монастиря була замінена на муровану. До кінця XVIII ст. монастир зазнав значних перетворень і отримав вигляд, який в основному дійшов до нашого часу.

Зокрема, за давнім дозволом короля у 1721–1741 рр. на місці старої однобанної дерев'яної церкви св. Миколая, яка стояла поблизу головного входу в монастир, побудовано величну муровану церкву св. Миколая (після відновлення на початку 1990-х рр. вона переосвячена на церкву Преображення Господнього). Будували її за кількох ігуменів: за ігумена Йова Радкевича у 1721 р. почали звозити матеріали, будівництво розпочали за Йосафата Сенткевича, за життя Діонісія Сінкевича до 1732 р. стіни були виведені під вікна. Викінчувальні і оздоблювальні роботи тривали аж до 1756 р. В той час, коли будувалася церква, монастир ще зберігав свої оборонні функції, тому для їх посилення нова мурована церква була побудована оборонною. Вона отримала потужні стіни товщиною 2 м, а також, як і сусідня надбрамна башта, – стрільниці по периметру під верхнім карнизом (тепер частково закладені, частково розрубані під вікна). Як видно з гравюри Д. Сінкевича 1703 р., первинний план церкви не був повністю реалізованим (не побудовано високої вежі над бабинцем, не виконано багатших барокових фронтонів над ризалітами трансепту).

Над внутрішнім оздобленням церкви св. Миколая працювала ціла низка видатних українських майстрів XVIII ст.: видатний жовківський маляр на службі у королевича Костянтина Собесьького Василь Петранович, один з найвидатніших жовківських різьбярів Олександр Кулявський, художники Іван (прізвище невідоме) та Дунаєвський (ім'я невідоме). Викінчена церква мала дев'ять вітарів.

У 1747–1755 рр. побудовано перший мурований корпус келій. Він був прибудованим до східного прясла кріпосних стін та примикав до апсиди Миколаївської церкви. На той час оборонні укріплення монастиря утримувалися уже недбало.

У 1755 р. стару дерев'яну церкву св. Трійці біля південного прясла мурів розібрали і перевезли до села Лозина (Яворівського району), її іконостас продано за 360 злотих до села Зарудці (Жовківського району), де він зберігається до нашого часу.

У 1759–1761 рр. надбудовано східну наріжну башту четвертим ярусом та бароковою банею і влаштовано у ній дзвіницю з годинником. Сьогодні ця чотириярусна башта-дзвіниця, реставрована у 1995–1997 рр., домінує в архітектурному ансамблі монастиря.

Розбудова корпусів келій була перервана на кілька років внаслідок жахливої епідемії чуми 1770 р., яка охопила всю західну та центральну Україну, – тоді вимерли майже усі ченці монастиря, крім одного, який помер наступного року (до-речі, по умерлих отця до монастирської каси пізніше надійшли великі суми грошей їх спадщини).

А у 1772 р., внаслідок поділу Польщі, в Галичину прийшла Австрійська влада і усе змінилося.

Через кілька років життя в опустілому монастирі відновилося – у 1775 р. приїхав новий активний і діловий ігумен Сильвестр Лашевський, ревний уніат з Вільна, якому нічого не було відомо про попередню історію і традиції монастиря. Він, здається, не вмів і читати по-українськи, бо розпочата ним у 1775 р. хроніка «Історія монастиря...» багато років писалася виключно на польській мові, і все діловодство монастиря велося на польській та частково на державній німецькій мові.

Відновилися і будівельні перетворення. Так як у нових суспільно-політичних умовах оборонні функції монастиря втратили свою актуальність, а зовнішні оборонні укріплення монастиря на той час були настільки занедбані, що новим ігуменом було прийнято рішення позбутися незрозумілих «пагорбків» – вирівняти прилеглу територію, та влаштувати більш зручний в'їзд до монастиря з Крехова – змінити напрямок головного

входу в монастир із східного на північний, від окружного адміністративного центру м. Жовкви.

У 1775–1776 рр. посередині північного прясла оборонних мурів прорубано проїзд і влаштовано нову барокову в'їзну браму, завершену кам'яною скульптурою св. Миколая та чотирма вазонами по боках, пофарбованими на червоно, в нішах поміщено фрески із зображенням св. Миколая та Преображення Господнього. Перед новою брамою через глибокий і широкий оборонний рів споруджено дерев'яний міст (у 1788 р. на його місці споруджено кам'яний двоарковий міст).

Давню окрасу і головну доміную монастиря – чотириярусну надбрамну башту з колишньою дзвіницею у східному пряслі мурів розібрано до рівня першого ярусу і замуровано ззовні; для виходу в город стали користувалися бічною хвірткою з півдня від брами.

Велична трибанна дерев'яна церква Преображення Господнього, яка тепер опинилася навпроти нової в'їзної брами і загороджувала дорогу до мурованої церкви та не використовувалася, була розібрана і продана разом з іконостасом за 1330 злотих у село Добросин (Жовківського району), де згоріла у 1874 р. До-речі, за її зразком є збудована церква св. Параскеви у самому селі Крехів. Намісні ікони роботи Миколи Петраховича перенесено до мурованої церкви. При прийнятті рішення про розбирання Преображенської церкви Лащевський знехтував заповідями її православних фундаторів Красовських, в ній похованих (можливо, що і не знав про них). Після розбирання церкви над виявленим склепом суперпріора монастиря Сильвестра Мальського Лащевський розпорядився поставити дерев'яну капличку (альтану), яка невдовзі була розібрана. Надгробки Красовських, які виявилися засипаними землею більш, ніж на пів метра, були підняті вище на поверхню.

Західну і північну частини монастирського подвір'я для вирівнювання території до рівня нової під'їзної дороги істотно підсипано ґрунтом з розбирання зовнішніх валів і бастионів. Частково відновлено західний мур. Підсипання ґрунтом північного і, особливо, західного прясла оборонних мурів, яке знаходилося на значному перепаді рельєфу, пізніше призвело до їх відхилення від вертикалі і часткового руйнування, що обумовило влаштування потужних контрфорсів при західному мурі у XIX ст. та засипання оборонного рову при північному пряслі. Реставрацію аварійних мурів завершено у 1912 р. за ігумена Мар'яна Повха.

У 1776 р. проводилися роботи з вирівнювання території саду, а також обгороджено сад. Очевидно, тоді було повністю знівельовано земляні оборонні бастиони від парку та засипано оборонні рови.

У 1776–1780 рр. до першого мурованого корпусу келій добудовано другий корпус, який примкнув до південної наріжної круглої башти. Під цим корпусом влаштовано пивниці, а у башті – туалети (очевидно, у виді машикулів, які збереглися до нашого часу). Для звільнення місця під будівництво корпусу розібрано стару трапезну з капицею.

Із розібраних старих дерев'яних церков, капиць, трапезної, келій та інших будівель монастиря ігумен Лащевський розпорядився спорудити з боку нового в'їзду в монастир міст, корчму і три будиночки для приїжджих купців на відпусти, а також заклав нові будівлі фільварку. З корчмою тривалий час були проблеми (монастир не мав законного права торгувати горілкою), аж поки не передали її в оренду крехівському двору.

Лащевський також зайнявся покращеннями мурованої церкви св. Миколая, внутрішнє опорядження якої не було закінченим. У 1775–1778 рр. в храмі розписано бічні трансепти з капицями, перемальовано у вівтарі образ св. Миколая на бл. Йосафата. Для кращого сприйняття нового образу іконостас Василя Петрановича розділено на дві половини і розсунуто до бічних капиць, а середину доповнено вівтарем на чотирьох колонах з різьбленими царськими вратами. Церква отримала багате оздоблення, як всередині, так і зовні. Нажаль, більшість цих творів не збереглися, вони були втрачені в радянський час після 1949 р. В сільській церкві св. Параскеви у Крехові зберігаються

царські врата з іконостасу Петрановича; в Національному музеї у Львові зберігаються царські врата роботи Щуровського. Під час покращень церкви було продано за 305 злотих два малих вівтарі (престоли) «старосвітської роботи» з каплиці св. Миколая і з головного вівтаря.

Щоб краще було видно баню мурованої церкви, у 1779 р. понижено її дах, одночасно при реконструкції даху над бабинцем влаштовано невисоку дерев'яну баню з ліхтарем.

Австрійський уряд після приходу в Галичину заборонив василіянам будь-які стосунки із Римом та Провінціями василіян в інших державах. Рішенням Генеральної капітули ордену колишня Руська Провінція ордену Василіян, яка опинилася на території двох держав, була поділена на чотири Провінції. Крехівський монастир у 1782 р. відійшов до Галицької Провінції у підпорядкування Львівського єпископа, а у 1786 р. його передано до Перемиської єпархії.

Після нетривалої перерви реконструкції монастиря продовжилися з приходом у 1794 р. нового ігумена Інокентія Крижановського. Він закінчив склепіння другого корпусу келій, влаштував муровані з цегли парапети на кам'яному мості, влаштував бічну хвіртку на город (парк), а також здійснив реконструкцію запусілого парку при колишньому головному в'їзді в монастир. Тоді ж було винесено з парку старі господарські (фільваркові) будівлі, які там знаходилися, на фільварок за ставом із заходу.

Переплануванням саду займався спеціально запрошений зі Львова садівник, якому заплатили 530 злотих, дали діжку солі і гарнець пива. Колишньому парку, який перестав служити головним в'їздом в монастир, надано характеру закритого монастирського саду. При цьому нову головну прогулянкову алею саду влаштовано дещо збоку на південь від давньої композиційної осі та ставу, навпроти функціонуючої тоді хвіртки в оборонній стіні. Сад отримав нове розпланування квадратними партерами (кватирами), став залишився на давньому місці при новій головній алеї з півночі, йому надано регулярну форму прямокутника у два партери. В саду розміщено пасіку, яку перенесли з Гутки Скварявської. У 1794–1795 р. його оточено товстим глухим муром. Влаштована тоді центральна алея і мурована стіна по периметру парку збереглися до наших днів.

У 1796 р. ігумен Крижановський закінчив будівництво при західній стіні ряду мурованих господарських будівель під одним дахом: пекарні, столярні, кузні, стайні, возівні і бровару.

Необхідно зазначити, що монастир мав значні фінансові можливості, він, зокрема, володів значними ґрунтами поза своєю основною територією, які здавалися в оренду. Але ченців у монастирі в той час було дуже мало, у фільварках і по господарству працювали за невелику плату наймані робітники з сусідніх сіл. Якщо у 1655 р. в монастирі проживало далеко більше ста ченців, то у 1724 р., коли його відвідував Григорович-Барський, їх було 37, у 1788 р. – 17, у 1789 – 16, у 1790 – 13, 1791-1792 – 12, 1794-1795 – 8, 1796 – 9, 1797–1799 – по 8.

Крехівський монастир не був ліквідованим в часи Йосифінських реформ кін. XVIII ст. завдяки лише тому, що в ньому знаходилися кілька чудотворних ікон, які притягували тисячі прочан і десятки тисяч під час традиційних відпустів (відпущень, прощень). Проте, умови зовнішнього середовища і внутрішнього життя монастиря ставали дедалі проблематичнішими (це видно і по зменшенню числа ченців). Зокрема, знову посилювалися утиски і відбирання монастирських земель крехівським двором, скарги у вищі інстанції та тривала судова тяганина. На початку XIX ст. посилювалися конфлікти з сільським парохом о. Щавінським. Він скаржився у всі інстанції, що монахи відтягують паству від його церкви, виконують служби для селян з похованнями, хрестинами, та інші. Консисторія враз у раз встановлювала монастирю обмеження на відправи.

На початку 1810 р. монастир, згідно з урядовим указом, змушений був віддати державі на війну усі цінні речі, включно з літургійним начинням, в тому числі і срібну з

позолотою дарохранильніцю, яку колись повернув хан Селім Гірей на прохання Петра Дорошенка. Замість срібного і золотого посуду прислали олов'яний.

У ті роки було ліквідовано Верхратський монастир і до Крехівського монастиря перенесено чудотворну ікону Богоматері та інші речі, в тому числі подарований Мазепою Апостол 1696 р.

За ігумена Теофана Голдаєвича (1814–1822) з необережності розбито великий дзвін 1669 р., у 1819 р. побудовано на Явірнику корчму, у 1820 (1821) р. з невідомих причин розібрано південно-західну башту (з боку фільварку). Знову загострилися земельні конфлікти з крехівським двором, продовжувалося погіршення внутрішнього життя у монастирі, монастир дедалі більше занепадав.

Наступний ігумен Ігнатій Яхимович (1825–1834) побудував ще одну корчму на Згорайщині, що ще більше загостило стосунки монастиря з крехівським двором.

У 1834 р. за рішенням капітули ордену Крехівський монастир прилучено до львівського монастиря св. Онуфрія з метою покращення утримання клериків, які вчилися у Львові. У зв'язку з цим в Крехові у 1835 р. провели інвентаризацію монастирського майна. Вона показала, що монастир на той час був цілком спустошеним, навіть ліс на г. Побійній вирубаний і вивезений настільки, що там не було можливо врубати дерева на опалення. Клерики у Львові, як раніше, так і після приєднання голодували. У 1838 р. за рішенням капітули монастирю знову повернуто самостійне врядування.

За ігумена Юстина Журовського (1838–1841) згоріли до тла пекарня, ізба для челяді, стайня, возівня, столярня, пивний бровар і інші будівлі під західним муром. Це згарище залишалося стояти на подвір'ї монастиря нерозібраним протягом багатьох років.

Монастир переживав глибокий занепад, моральний і господарський. В інвентарі 1846 р. зазначається: «брама, колись прекрасна, опустошена..., бляху здерли вітри, цегла повипадала, карнизи позагнивали, вазони поламані, ворота старенькі полупані, а у долу псами повигризані...», на церкві дах гонтовий трухлявий, вікна потовчені, «вода зо всіх сторін, зверху, з боків, і згори і долом попід двері стікала по мурах церкви – літом, а зимою – дірами попід дах...», сніг «по закутках на сажень високо лежав», весною танув і стікав всередину, в захристії дерев'яна підлога згнила... На корпусах келій гонтовий дах «був як решето дірявий, а на старих келіях був такий лихий, що крокви ділями попідпирано», дах готовий був завалитися. Вода зі склепінь спливала до келій, «ні дверей добрих, ні вікон, ні підлоги. Сад за муром заріс так, що проходу до нього не було». «Фільварок стояв отвором, брами не було, плоти поупадали, студні не було, пекарня валилася, на оборі ані одної доброї стайні, худоби мало-що, і та нужденна...».

У 1847 р. ігуменом в Крехівський монастир прийшов о. Емільян Коссак і був ним до 1880 р. В монастирі проживало троє монахів, він став четвертим. Розпочали з впорядкування саду, розчистили його, викорчували старі всохлі дерева, посадили молоді фруктові дерева (щепи). З боку гори Побійної викопали водовідвідну канаву, а на самій горі мотиками посадили соснину. Замість старої прогнилої трапезної з кухнею вимурували пекарню. Замість зіпсутого, більш ніж 200-літнього дерев'яного водопроводу, викопали глибоку криницю біля в'їзної брами, ще одну криницю викопали на фільварку.

В ті роки були наново збудовані три корчми: перед монастирем, на Горайщині та Явірнику; перші дві – на місці згорілих. Муровану корчму, що стояла на базарі перед монастирем, невдовзі перетворили на крамницю (у 1898 р. її перетворили на читальню та приватну народну школу, а територію перед монастирем – на офіційний базар для обслуговування паломників, особливо, на великі відпусти).

За ігумена Коссака було побудовано новий млин на Шабельній і сушарню при монастирі. У 1751 р. виконано ремонт мурів і їх накриття, реставровано в'їзну браму, влаштовано внутрішні сходи на північно-східній башті-дзвіниці. У 1851 р. він також переніс на старе місце дорогу, яка проходила з Магерова до Львова попід північні мури монастиря перед самою брамою та мостом.

У 1847–1850 рр. корпуси келій перекрыли новим гонтом, а у 1872 р. усе покриття даху замінили на цинкове. Цинковою бляхою накрили і позосталі дві башти. В корпусах оновили вікна, стелі, підлоги, влаштовано новий вхід, між дахами корпусів вивели протипожежну стіну (брандмауер).

Спостерігаючи на відпусті 1847 р., що багато людей з цікавості ходить на Побійну, ігумен вирішив спорудити там каплицю. І вже наступного року на вершині гори була поставлена дерев'яна каплиця-печера св. Онуфрія в пам'ять про знесення кріпосного права у 1848 р. У 1851 р. на її місці вимурувано з каменю Печеру (грот) св. Онуфрія. На сьогодні ця Печера не збереглася – колись в ній обвалилося склепіння і з часом вона засипалася землею.

У 1860 р. дерев'яний хрест із зображенням Спасителя на цвинтарі на схилі гори Побійної, поставлений за ігумена Лащевського, замінили на залізний, у 1878 р. його ще раз поміняли на кам'яний, а сам цвинтар у 1879 р. обвели поруччям на кам'яних стовпцях.

В лютому 1852 р. хтось підпалив корчму перед монастирем, згоріло також дві орендаторські корови. Деяко пізніше в тому ж році спалахнула пожежа на фільварку, згоріло шістьдесят корів і телят. В ті часи підпалили були досить частим явищем – була велика дорожнеча і голод серед людей, бродило багато нужденних озлоблених людей, які підпалювали зі злості і заздрості.

Церкву ґрунтовно реставрували у 1854 р. Вимурували обвалені карнизи, побілили фасади і розписали всередині, поправили шалівку в багатьох місцях, бані накрили білою (лудженою) бляхою, вклали нову дубову підлогу в захристії. Маляр зі Львова Станіслав Радецький відновив три вівтарі – св. Василя, св. Онуфрія і Марії Єгипетської. Фондовану колись Парашкою Рогулею з мокротинського Майдану ікону св. Василя, яка була на дошці і покололася, він скопіював на полотні та помістив у позолочену раму. Він також очистив від бруду намісні ікони Спасителя і Пресвятої Діви, по обидва боки церкви дав панелі. До розпису стін і створення настінних ікон залучено львівських малярів.

Тоді ж покрито браму і дзвіницю білою бляхою. Надбитий за ігумена Голдаєвича дзвін 1669 р. продали ливарникові до Львова за 1300 срібних ринських.

Крім того, ігумен Коссак пішов не на дальшу конфронтацію, а на примирення з крехівським двором у конфліктах, які тривали двісті років. У 1854 р. ігумен підписав угоду з новим власником двору Олександром Чацьким. Були наново зроблені виміри земель, відзначено їх межі, врегульовано усі спірні території. Виявилося, що монастирські землі захоплювали не тільки власники крехівського двору, а й прості хлопці, особливо по знесенню панщини. Чацький навіть відшкодував монастирю податки, сплачувані монастирем за землі, якими не користувався.

Отець Еміліян Коссак, крім інших інтелектуальних літературно-історичних творів, залишив по собі два твори про монастир: хроніка «Історія монастиря Крехівського...», яку почав писати у 1775 р. Сильвестр Лащевський, а від 1847 – сам Коссак; та «Знаходник, ілі Інвентар монастиря Креховського...», які сьогодні є основним джерелом відомостей з історії монастиря. Ці рукописи сьогодні знаходяться у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (фонд МВ, справи 121а і 122). Варто додати, що під кінець свого життя, від 1863 р. в часи пробудження національної свідомості русинів Галичини, о. Еміліян Коссак змінив свої погляди на проросійські (т. зв. москвофільські). Слід зауважити, що від часів національного пробудження і аж до Першої світової війни такі погляди були домінуючими серед українського населення в Галичині, цілі села поголовно дотримувалися москвофільських поглядів, за що піддавалося жорстоким репресіям австрійської влади, внаслідок чого велика кількість населення емігрувала разом з відступаючими російськими військами.

В результаті реформи василіянського ордену 1882–1904 рр. Крехівський монастир наприкінці 1891 р. приєднано до Жовківського василіянського монастиря. У 1897 р. до Крехівського монастиря перенесено з Добромилля новіціат (початкове 2-річне чернече навчання).

У 1899–1902 рр., у зв'язку із закладенням новіціату, споруджено третій корпус келій. Його розташовано під прямим кутом до перших двох, уздовж південно-західної оборонної стіни, з відступом від неї. В корпусі по його центру влаштовано, зокрема, велику каплицю на 40 осіб з восьмигранною апсидою та високими вікнами. У новий корпус перенесено і головний вхід в корпуси. Будівлю освятив у 1902 р. митрополит Андрей Шептицький. З побудовою цього великого корпусу завершилися тривалі архітектурні перетворення монастиря, в цьому виді він був реставрованим у наш час.

Очевидно в період після будівництва третього корпусу келій здійснювалися і значні впорядкування монастирського саду, як видно з фотографії з початків ХХ ст. Був посаджений новий сад, а дещо раніше – посаджена центральна липова алея, дерева якої збереглися до нашого часу. В саду існував впорядкований ставок.

У 1906 р. в монастирі було 9 отців і 66 монахів. На початку I Світової війни австрійська влада мобілізувала частину монахів на фронт, перестав діяти новіціят, усіх новиків, як неповнолітніх, розпустили по домах, в монастирі залишилися два священники і п'ятеро братів. У вересні монастир зайняли російські військові, конфіскували майже усе господарське майно. В червні 1915 р. в Галичину повернулися австрійські війська. В монастир почали повертатися монахи і новики. До кінця 1915 р. відновив діяльність новіціят і на початок 1916 р. в монастирі було уже тридцять ченців.

У 1917 р. в монастирі виконувалися ремонтні роботи: заміна печей, реконструкція кухні на меншу (бо стало набагато менше монахів), в церкві у банях вставлено нові вікна, привезені з Інсбруку попереднього року, з другої захристії в наву церкви пробито прохід для зручності обслуговування парафіян.

В серпні 1917 р. австрійська влада наказала зняти усі дзвони на воєнні потреби (залишили лише малий дзвоник на сигнатурці). Проте, їх не встигли вивезти. Під час української влади у 1918 р. їх підняли назад на свої місця.

У 1918 р. у функціонуючому монастирі влаштовано військовий госпіталь, який очолював сотник Володимир Білозір, відомий у Галичині лікар і громадський діяч, а також розташовувалися солдати Української Галицької армії (саме вони допомогли підняти дзвони). В Крехові в самому селі розташовувався штаб 6-ї Равської бригади Першого корпусу УГА.

У травні 1919 р. новою польською владою було інтерновано до табору Домб'є біля Кракова усіх 32 ченців монастиря, а також конфісковані і вивезені у Варшаву усі цінні речі, архіви і бібліотеку монастиря. За відсутності монахів було розграбоване усе господарське майно монастиря. Меблі забрали у повітову жандармерію та місцевий постерунок в Крехові. Через чотири місяці ченців звільнили, але відправили у різні монастирі в Польщі. Тих, хто повернувся до Крехова, поставили під строгий жандармський нагляд. Була заборонена проща до монастиря. На початку 1920 р. в монастирі перебували шість священників, п'ять клериків та десять братів. Через два роки чисельність почала зростати і під кінець 1922 р. досягла рекордної для міжвоєнних років чисельності близько 80 осіб.

Монастир і Провінція василіян самі і через адвокатів невпинно зверталися до центральної влади у Варшаві з вимогами повернути конфісковані бібліотеку, архіви та цінні речі, які виявили у Варшаві в Товаристві охорони східних кресів. В кінці червня 1924 р. до Жовкви з Варшави прибув вагон речей, конфіскованих у Жовківському і Крехівському монастирях. До Крехова їх перевезли на 40 возах. Значна частина речей і документів так і не повернулася. В другій половині 1920-х рр. переслідування монастиря польською владою припинилося.

У 1933 р. на підставі розпорядження Президента Польської Республіки від 6 березня 1928 р. «Про опіку над пам'ятками» Крехівський монастир було включено в національний реєстр пам'яток.

В травні 1936 р. біля монастиря відкрито Хресну дорогу з капличками на гору Побійну. У 1938 р. архітектором Іваном Філевичем збудована каплиця-печера «Гріб Господній», якою завершується Хресна дорога (каплиця збереглася до нашого часу).

З приходом радянської влади у 1939 р. монастир було закрито, новіціят розпущено, ченці розійшлися по інших монастирях та навколишніх селах. В монастирі розташувався військовий штаб Західного укріпрайону, в келіях жили офіцери з сім'ями, в господарських приміщеннях розташували військові склади. Частину книг бібліотеки і речей спалено; знищення не торкнулися лиш самої церкви, для обслуговування якої було дозволено залишитися одному священику.

З відступом радянських військ у червні-липні 1941 р. монастир піддався масовому розграбуванню, як від'їжджаючими радянськими військовими, а найбільше – селянами з навколишніх сіл, які навіть ручки від дверей повикручували. Необхідно зазначити, що в цей час розграбуванню піддалися усі фільварки, двори і палаци в цілому регіоні, які залишилися без господарів, – нова німецька адміністрація навіть заставляла повертати розграбований реманент для організації в них колгоспів. Невдовзі почали сходитися поодинокі ченці, монастир поступово відновив свою діяльність. До 1942 р. в монастирі зібралися два священики і шість ченців. У 1942 р. їм довелося пережити голод.

Через півтора року після приходу радянських військ, у січні 1945 р. в монастир привезли дітей сиріт переважно із східної України, батьки яких загинули на війні. Новостворений Дитячий будинок розмістили в новому корпусі новіціяту, поряд з монахами, які жили в старому корпусі. У 1948 р. сюди перевели кільканадцять монахів і священиків з ліквідованого Жовківського монастиря. Невдовзі Дитячий будинок реорганізовано у 8-річну школу-інтернат для малорозвинутих дітей.

15 лютого 1949 р. усіх ченців вантажівками вивезли до Унівського монастиря студитів. У 1950 р. Унівський монастир також ліквідовано, в його будівлях розташовано будинок перестарілих осіб, а усім ченцям, молодшим шістдесяти років, видали паспорти і відправили з монастиря.

У 1963 р. Крехівський монастирський комплекс у складі чотирьох збережених об'єктів (церква св. Миколая, мури з брамами, дзвіниця, келії) внесений у список пам'яток архітектури і містобудування Української РСР.

В серпні 1990 р., перед проголошенням незалежної Української держави, монастир відновив свою діяльність – сюди повернулися перші отці василіяни. Незабаром сюди прибули також ченці з Гошева та молоді хлопці для проходження новіціяту. Невдовзі в монастирі відкрито Малу греко-католицьку семінарію. Через кілька років в ній уже навчалося більше 80 молодих ченців з усієї України. 23 грудня 1990 р. у монастир було урочисто перенесено (повернуто) зі Львова чудотворну ікону святого Миколая, а 19 травня 1991 р. – чудотворну ікону Божої Матері Верхратської.

В монастирі у великому корпусі новіціяту продовжувала функціонувати школа-інтернат для малорозвинутих дітей, монахи жили у старому корпусі при церкві. Усі будівлі і споруди монастиря знаходилися в крайньому запущеному стані. Хоч церкву і корпуси в радянський час не руйнували спеціально, але й не доглядали – усе валилося само по собі. Наріжна башта-дзвіниця була уже майже без даху, штукатурка обсипалася, оборонні стіни розвалювалися.

У 1993 р. на замовлення Жовківської районної державної адміністрації група архітекторів-реставраторів Львівського регіонального інституту «Укрзахідпроектреставрація» (головний архітектор проекту Семен Цимбалюк) розробила науково-проектну документацію на реставраційно-відновлювальні роботи (за цю роботу колектив отримав Державну премію в галузі архітектури за 1997 р.). Протягом 1993–1997 рр. спеціально створене місцеве реставраційне підприємство та монахи під керівництвом першого ігумена відродженого монастиря отця Теодозія Янківка і його наступників виконали масштабні роботи з відновлення знищеної обителі.

Насамперед у 1993 р. частково відновлено оборонні мури і рови, побудовано каналізаційну мережу, встановлено компактну споруду для очистки каналізаційних стоків та ставки для них. У 1994 р. відновлено старий корпус келій – в ньому наново влаштовано практично все, крім давніх стін, при цьому дещо змінено розпланування – з окремих більших приміщень зроблено по дві келії, в кожному келію підведено воду, каналізацію. У 1994 р. ґрунтовно відремонтовано будинок для гостей перед монастирем, де колись була читальня і школа; в ньому надбудовано мансардний поверх. У 1995 р. повністю відновлено корпус новіціату, на горищі якого влаштовано мансардні приміщення; мансардні приміщення влаштовано також і в старому корпусі. Реставровано в'їзну браму, башти. В нішах на відреставрованій брамі у 1993–1996 рр. виконано вітражі. У 1995–1996 рр. відбудовано давню надбрамну башту-дзвіницю, яка стояла розібраною до першого поверху.

Згодом монахи відновили прилеглий сад з молодими декоративними і фруктовими деревами, кущами і квітниками, пасіку та фільварок. У 1996 р. для Хресної Дороги споруджено три нові муровані каплиці-станції, послідовно розташовані вздовж дороги від Крехова до монастиря.

Найскладніші реставраційно-відновлювальні роботи виконано у церкві Преображення Господнього (св. Миколая), розписи та іконостас якої було майже повністю знищені у радянські часи. Над нею працювала велика група митців із Львова, очолювана художником по дереву Ігорем Косиком, який створив композицію новітнього іконостасу і різьбив його (іконостас закінчено у 1996 р.). Науково-мистецьке і методичне керівництво художніми роботами в монастирі здійснювали відомі львівські професори Володимир Овсійчук і Дмитро Кривавич.

Сьогодні окрасою церкви є дві давні чудотворні ікони та нові іконостас, стінописи і вітражі. Іконостас однарусний, модерний, створений у 1993–1997-х рр., акцентований високими царськими вратами із сюжетом дороги спасіння людини, різьба барельєфна, у верхній частині ажурна, частково позолочена. Іконостас містить ікони Ісуса, Матері Божої і двох ченців – преподобних Феодосія і Антонія Печерських. Дияконські врата мають глуху барельєфну різьбу. Стінописи церкви нові, створені у 1993–1997 рр. Стіни розписані переважно рослинними орнаментами, є кілька сюжетних картин у вівтарній частині, у бічних раменах та під хорами. Вітражі виконані у всіх вікнах церкви та у каплиці в корпусі келій у 1993–1997 рр., зображають постаті апостолів і руських князів.

У 1996 р. у подвір'ї встановлено кам'яну скульптуру св. Йосипа з малим Ісусиком на руках.

У 1998 р. розібрано господарську будівлю, прибудовану до південно-західного прясла оборонних стін, і на її місці протягом кількох наступних років споруджено новий корпус трапезної у сучасному стилі. Одночасно здійснено відтворення північно-західної наріжної башти та прилеглих до неї частин оборонних стін.

У 2002 р. споруджено нову дерев'яну церкву на місці і за зразком давньої Преображенської церкви за гравюрою Д. Сінкевича (з каліброваних заводських заготовок).

Невід'ємною частиною пам'ятки, крім нерухомих об'єктів – будівель, споруд, як творів архітектури і їх матеріальної субстанції, яка збереглася до нашого часу, є рухомі твори мистецтва, цінні предмети, реліквії, рукописи і книги, які були надбані монастирем протягом століть, і становили його органічне доповнення, оздобу і багатство, а також – нематеріальна культурна і духовна спадщина, його слава – пов'язання монастиря з відомими і видатними історичними особами та історичними подіями, духовні традиції і його духовно-культурне значення для збереження автентичності і розвитку українського народу.

Крехівський монастир у всі часи був потужним духовним і культурним центром. В обителі, її храмах і келіях зберігались широко відомі реліквії, численні мистецькі пам'ятки, був цінний архів та багата бібліотека. В коридорах монастирських келій

знаходились десятки цінних творів живопису, в т.ч. портрети грецьких архієпископів Віссаріона та Ісидора.

Монастир, зокрема, прославився своїми чудотворними іконами, яких всього було чотири: три ікони Богородиці, в їх числі знаменита Верхратська, та ікона святого Миколая Великого. Саме завдяки їм сюди поспішало найбільше прочан. До нашого часу збереглися дві ікони: Богородиці Верхратської та святого Миколая.

Дві давніших чудотворних ікони Богородиці походили з XVII ст., ймовірно, обидві роботи львівського маляра Василя, який працював для короля Яна III Собеського; одну з них, звану як Крехівська, подарувала монахам родина Красовських із Львова у 1660-х рр. Третю, Верхратську чудотворну ікону Богородиці, можливо, з XIV або XIII ст., яку «малював митрополит київський Петро», було урочисто перенесено до монастиря у 1808 р. у зв'язку із ліквідацією василіянського монастиря у недалекому селі Верхрата, заснованого у 1668 р. У 1688 р. єпископ Йосиф Шумлянський оголосив її чудотворною. Після закриття Крехівського монастиря у 1949 р. вона зберігалася у Львові в церкві св. Параскеви П'ятниці.

Історія четвертої чудотворної ікони святого Миколая достеменно невідома. За переказами її приніс до крехівської обителі сам засновник монастиря преподобний Йолл. Численні дива та зцілення прославили цю ікону на весь християнський світ. Після ліквідації монастиря вона зберігалася у львівській церкві Успення Пресвятої Богородиці. У 2002–2003 рр. її ґрунтовно реставровано, знято пізніші золоті і срібні оклади.

У Крехівському монастирі також зберігалися втрачені на нині миро з мощів святого Миколая, подаровані монастирю у 1896 р. перемишльським єпископом Юліаном Пелешом, та мощі святого хлопчика Пасива, які в кінці XIX ст. Папа Лев XIII подарував до Перемишля, невдовзі єпископ передав їх до Добромиля, а у 1906 р. їх перенесли до Крехівського монастиря у зв'язку з перенесенням сюди Добромильського новіціяту.

Формування відомого книжкового зібрання Крехівського монастиря розпочалось з часу його заснування в перших десятиліттях XVII ст. Найбільшу допомогу в цьому надавали православні братства, зокрема львівське Успенське братство у 1634 р. подарувало монастирю шість псалтирів. За інвентарем 1637 р. монастирська книгозбірня налічувала близько сотні книг, а наприкінці XVIII ст. – понад півтисячі та була однією із найбільших василіянських бібліотек Галичини. У 1905 р. бібліотека істотно збільшилася – сюди перевезли частину книг і портрети Гербуртів із тимчасово закритого Добромильського монастиря. Перед конфіскацією бібліотеки у 1919 р. вона налічувала близько 16 тисяч книг.

Особливо цінну колекцію книг в монастирі становили богослужбові видання – рукописи та стародруки московські, київські, львівські, унівські, почаївські тощо. Окрім богослужбових книг, книгозбірня налічувала різноматичну літературу релігійного та світського характеру – видання з морального богослов'я, катехизми, проповідницьку літературу, книги історичного характеру, кодекси з філософії, античної літератури тощо. В їх числі друкованих на латині 190 книг, на польській мові 126, на руській 33 та рукописних на руській 50 книг. Найстаріша хроніка походила з 1493 р. В монастирі зберігалися такі унікальні книги, як т. зв. Крехівський Апостол 1563 р (його описав І. Огієнко, сьогодні зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника), розкішний і коштовний Апостол видання 1696 р. з дарчим написом 1704 р. Верхратському монастирю від гетьмана Івана Мазепи (його виявив і оглядав В. Січинський у 1935 р.; втрачений в період Другої світової війни), найдавніший рукопис драми Феофана Прокоповича «Владимир», присвяченої гетьману Івану Мазепі. Монастир зберігав також оригінальні королівські привілеї з власноручними підписами Владислава IV, Яна Казимира, Міхала Корибути і Яна III. Тут зберігалось поквитування монастирю на суму 4500 талярів, видане 5 жовтня 1672 р. ханом Селімом Гіреєм. В бібліотеці також зберігалися 8 ікон та іконок в срібних та різьблених окладах.

Під кінець XVIII ст. в монастирі було 15 великих і малих дзвонів, в тому числі придбані ще за часів Йоїла та відлиті у 1669, 1671, 1746 рр., а також «дзвін від старого годинника, годинник на дзвіниці мурованій, годинник висячий зіпсутий». Були і малі дзвони: коридорний, при брамі, в трапезній, захристії, ін.

Значна частина давніх рухомих цінностей монастиря була втрачена у повоєнний час 1919–1924 рр. за нової польської влади, коли їх вивезли в глиб Польщі. Щоправда, частину цінностей польський уряд повернув у 1924 р. Інша частина історичних цінностей була втрачена після припинення діяльності монастиря у 1946 р.

Сьогодні Крехівський монастир святого Миколая є однією з найбільших святинь українського народу та найбільшим монастирем ордену отців василіян у світі. Ця духовна перлина та барокова пам'ятка архітектури національного значення упродовж чотирьох століть є місцем масового паломництва. Крехівський монастир віддавна славився своїми відпустами. Ще в XVII–XVIII століттях тисячі прочан з усіх українських земель, центральної Росії, з-за Дону, з Молдавії і навіть з далекої Греції та Криту приходили сюди, щоб поклонитися чудотворним іконам Богородиці та святого Миколая. В наші дні сотні тисяч прочан збираються тут на свято літнього Миколая 22 травня. Також кожної останньої неділі місяця на території монастиря відбувається хід Хресна дорога на гору Побійну, яку започаткував у 1936 р. блаженніший владика Йосафат Коциловський (1876–1947).

Відомості про засновників і фундаторів монастиря

1. Засновники

Засновниками печерної пустині і Крехівського монастиря є два православні ченці **Йоїл (пом. 1638)** і **Сильвестр (пом. 1627)**. Слід зазначити, що василіянами здавна називали усіх православних ченців в честь святого Василія Великого (329–379), архієпископа Кесарії в Каппадокії, правила якого стали кодексом чернечого співжиття в монастирях на Сході.

Світські імена Йоїла і Сильвестра невідомі. Рідкісне ім'я Йоїл (Йоел), прийняте при посвяті, ймовірно, від імені маловідомого старозавітного пророка і означає на івриті «Божий». Щодо походження Йоїла і Сильвестра є кілька версій. За найбільш поширеною вважається, що вони прийшли сюди з Київського печерного монастиря (від 1688 р. – Києво-Печерська Лавра). Вона ґрунтується на усних переказах і на тому, що в ті часи багато ченців з Київського печерного монастиря ішли в різні місця Русі і закладали монастирі. Проте, вона не виключає і версії про їх грецьке походження. Є також припущення, що вони, як і відновлювачі Підгірців, прибули сюди із скиту Манявського.

Більш обґрунтованою версією є та, що вони за походженням греки з острова Кандія (стара назва острова Крит). Це припущення висловив о. Костянтин Мрозовський, один з професорів Крехівського новіціату, у 1902 р. в «Короткій історичній розвідці о Крехівським монастирі» (датована 1917 р. в Лаврові, знаходиться в ЦДІАУ у Львові). Ґрунтується воно на грецькому характері підпису Йоїла та на тому факті, що він приймав ієрейську посвяту з рук єпископа Монемвасійського (місто Монемвасія знаходиться на самому південному краю Греції навпроти острова Крит), а також на тому, що греки часто подорожували по Русі, та що у Крехові неодноразово бували паломники з Криту, як це занотовано у крехівському Помяннику. Серйозним аргументом на користь цієї версії є також факт отримання Йоїлом від Константинопольського патріарха Лукаріса ставропігії (прямого підпорядкування самому патріарху) – і це для новозакладеного невеличкого убогого монастиря в далекій глушині. Враховуючи те, що Йоїл дожив до глибокої старості (як він двічі про себе писав), і що помер він у 1638 р., Мрозовський вважає, що прибув він на Русь ще задовго до Берестейської унії разом з майбутнім патріархом Кирилом Лукарісом (бл. 1572–1638) через Атос в Київ і Лавру. Якийсь час Лукаріс (ймовірно, разом з ним і Йоїл) жив на Волині в Острозі, де викладав в Академії Костянтина Острозького грецьку мову, став її ректором. Лукаріс був гарячим прихильником руського благочестя, у

жовтні 1596 р. їздив до Берестя, брав участь у антисоборі. Кирило Лукаріс став Константинопольським патріархом у 1612 р. і був ним з невеликими перервами до кінця свого життя.

Йоїл, його товариш, ймовірно, також входив до кола вчених в Острозі, був знайомий з багатьма впливовими особами на Русі і в Речі Посполитій, зокрема, в Києві і Львові, куди їздив в обороні православ'я в час, коли розгорілася боротьба між унією і православ'ям. Можна припустити, що саме з цих мотивів в складні часи прийняття унії і суспільного протистояння Йоїл заклав чернечий скит біля Крехова та посвятив йому решту свого життя.

Тут варто зауважити, що у 1600 р., як пише Петро Могила, єпископ Монемвасійський Йосиф, очевидно у зв'язку з прийняттям Берестейської унії, приїжджав на Русь і проживав в Унівському монастирі. Дуже ймовірно, що посвяту ієромонаха Йоїл міг отримати від нього саме тоді, а не колись у Греції перед подорожжю на Русь.

Це був дуже складний період в історії православної церкви в Україні. Підписанням унії в 1596 р. більшість православних єпископів визнали верховенство Папи Римського, Київська православна митрополія з'єдналася з Римо-католицькою церквою. Ті православні ієрархи та священники, які не визнали унії, фактично опинилися поза законом. Віряни та більшість монастирів також виступили проти унії. Проте, у реалізації її положень була зацікавленість світська влада, тому утиски православних, які не хотіли визнавати зверхність Риму, стали поширеним явищем. Неодноразові спроби церковних ієрархів з обох сторін на соборах примирити уніатів і православних позитивних наслідків не дали.

Наскільки гострим і драматичним було це протистояння, може свідчити той факт, що митрополита Київського, Галицького та всієї Русі Михайла Рогозу (1540–1599), одного з ініціаторів унії, який після її прийняття здійснював візитацію своїх парафій, у Крехові розлючені селяни ледь не каменували до смерті, але в селі знайшлися прихильники унії, які врятували життя митрополиту. Подібні випадки з ним були і в інших місцевостях – у Львові, Слуцьку, Вільні.

Про походження ченця Сильвестра взагалі нічого невідомо, лиш те, що він був улюбленим товаришем і помічником Йоїла, його намісником в монастирі, вони разом закладали монастир і церкви, разом у 1627 р. почали укладати Правила для монастирської братії (статут монастиря). Але Сильвестр в цьому ж році помер. Йоїл завершив статут лише у 1637 р., зауваживши, що не відкинув жодного правила і заповіді, висловлених Сильвестром.

2. Фундатор

Фундатором монастиря у 1612 р. виступив власник міста Жовкви, орендар Крехівського ключа королівських власностей коронний гетьман **Станіслав Жолкевський (1547–1620)**, католик за віросповіданням.

Гетьман від липня 1611 р. довгий час перебував у власному замку в Жовкві після Московської війни і конфлікту з королем, знаходився на вершині слави як герой війни, займався розбудовою новозакладеного міста Жовква. У 1612 р. Жолкевський надав у власність монахам з печерного скиту у Крехові велику територію, надав дозвіл на будівництво нового монастиря та виступив його фундатором. До-речі, тоді ж, у 1612 р. гетьман надав фундаційний привілей на будівництво нової православної церкви Різдва Христового у Жовкві.

Невідомо, які обставини вплинули на рішення гетьмана закласти монастир для завзятих противників унії 1594 р., – можливо, зростаюча популярність і суспільна вага крехівського скиту, можливо, непересічна особистість преподобного Йоїла та його зв'язки, – але відомо, що С. Жолкевський був прихильним до православ'я, в його сім'ї поєднувалася православна і католицька традиції, сам він не так давно, у 1580 р. у віці 33 років перейшов із православ'я у католицизм. Костянтин Мрозовський пише, що ця справа улегшилася завдяки протекції добромильських монахів через дружину С. Жолкевського

Регіну з Гербуртів. Її брат Ян Щасний Гербурт, відомий дипломат, правознавець і письменник, був одруженим з родичкою Костянтина Острозького Єлизаветою Заславською. Сам був католиком, але прославився серед русинів тим, що захищав руське благочестя, у 1613 р. відновив в Добромилі православний монастир.

Тут необхідно привести основні біографічні відомості про фундатора монастиря, відому історичну особистість. Засновник і власник міста Жовкви Станіслав Жолкевський (1547–1620), молодший син воєводи львівського Станіслава Жолкевського (1520–1588), королівський секретар від 1578 р., коронний хорунжий у 1581–1588 рр., староста кількох округ, польний коронний гетьман у 1588–1618 рр., каштелян львівський у 1593–1608 рр., воєвода київський 1608–1619 рр., староста Москви у 1610–1611 рр., Великий коронний гетьман та Великий коронний канцлер у 1618–1620 рр., а також видатний полководець і державний діяч, письменник, засновник Жовкви та кількох інших міст-фортець, фундатор багатьох громадських будівель і храмів Жовкви. За своє життя гетьман Станіслав Жолкевський провів більше 40 переможних битв, двох битв він розумно unikнув (за що був оскаржуваний), в останній, єдиній програній битві під с. Цецорою у 1620 р. героїчно загинув.

Тривалий час був необ'єктивно висвітлюваний як у польській, так і в радянській історіографії, важливі факти з його біографії замовчувалися і не досліджувалися. Його батько, православний шляхтич гербу Любич, родом з села Жолква на Холмщині, у 1580 р., не дочекавшись звільнення обіцяного йому королем престолу володимир-волинського православного владики, перейшов у католицизм, зробив кар'єру від підстарости белзького до воєводи руського, набув великі володіння, закрив місто Любич (Броди). Разом з ним у католицизм перейшла і його сім'я, в тому числі неодружений син Станіслав.

Гетьман Станіслав Жолкевський – етнічний русин (українець), виріс і виховався в православній традиції і перейшов у католицизм вже у зрілому віці і не з мотивів релігійних переконань. Тому в його сім'ї поєднувалися і католицька і православна традиції, що істотно позначилося на вихованні дітей і на його діяльності. Жолкевський мав розвинуті зв'язки з багатьма православними діячами України, був фундатором кількох православних храмів та Крехівського монастиря. Весною 1620 р., незадовго до своєї смерті, Жолкевський організував візит в Україну єрусалимського патріарха Феофана, писав листи до київських старост, міщан та мешканців усієї України з вказівками організації належного прийому патріарха. При розплануванні і закладенні міста Жовкви ним були побудовані в самому центрі міста, симетрично при головній ринковій площі два дерев'яних храми – католицький парафіяльний костел і міська православна церква.

У 1594 р. Жолкевський прийняв у свій двір сотником Михайла Хмельницького, православного, недавнього шляхтича гербу Сирокомля, якого за кілька місяців до цього було засуджено до інфамії (позбавлення шляхетської гідності і честі) і баніції (вигнання з родового помістя). Михайло Хмельницький оправдав довір'я гетьмана, став близькою і найбільш відданою йому людиною до кінця свого життя, допоміг йому створити міцний військовий загін для захисту родинного маєтку, а також допоміг йому закласти і будувати місто Жовкву.

27 грудня 1595 р. у жовківському дворі гетьмана в сім'ї сотника Михайла Хмельницького народився син Зиновій Богдан Хмельницький (1595–1657), майбутній видатний український державний діяч і полководець, гетьман Війська Запорозького і всієї України, засновник Української держави у XVII ст. Сім'я Хмельницьких в кінці 1605 р. переїхала до Олеська за донькою гетьмана Софією, яка вийшла заміж за власника Олеського замку Яна Даниловича, на місце управителя володіннями Даниловичів. У 1606 р. Данилович переселив Михайла Хмельницького до Чигирини і поставив його там своїм намісником, Корсунським і Чигиринським підстаростою. Зв'язки Хмельницьких з Жолкевським не переривалися. За пропозицією гетьмана малий Богдан Хмельницький вчився у єзуїтському колегіумі у Львові, обидва Хмельницькі з загоном козаків з Чигирини брали участь у трагічному молдавському поході гетьмана у 1620 р., де після

програної битви під Цецорою попали у турецьку неволю. Богдан Хмельницький був викуплений з турецького полону дружиною полеглого гетьмана Регіною Жолкевською разом з їх сином Яном та іншими близькими людьми у 1622 р.

У 1616 р. у Жовкві в замку гетьмана проживав Гавриїл Могила (пом. 1635), господар Валахії у 1616 та 1618–1620 рр., син покійного господаря Молдавії Симеона Могили, вбитого турками. Гетьман Жолкевський допоміг Гавриїлу Могилі в липні 1616 р. посісти трон Валахії.

У 1617 р. до Жовкви у двір Жолкевського надовго перебрався ще один син Симеона Могили Петро Могила (1596–1647), майбутній видатний український політичний, церковний і освітній діяч, майбутній митрополит Київський, Галицький і всієї Русі, святий Святитель, канонізований Церквою у 1996 р. Петро Могила служив і проживав при дворі гетьмана у Жовківському замку до 1622 р., брав участь у битві із С. Жолкевським під Цецорою у 1620 р., а після смерті С. Жолкевського – під командою Яна Кароля Хоткевича у Хотинській битві 1621 р. Після неї пережив якийсь складний переломний момент у своєму житті, відмовився від прав на молдавський престол на користь молодших братів і у 1622 р. пішов послушником в один із скитів Києво-Печерського монастиря.

Станіслав Жолкевський за 11 років перебування воєводою в Києві здійснив реконструкцію застарілих київського та інших прикордонних замків. Досить доброзичливі стосунки були в гетьмана і в Москві, де він на запрошення бояр з вересня 1610 по квітень 1611 р. був старостою, постійно перебував там, припинив тривалу смуту, приніс спокій і порядок. Бояри і москвичі проводжали його далеко за місто і дуже шкодували за ним, коли він змушений був покинути Москву внаслідок серйозних розходжень з королем Сигізмундом III Вазою.

3. Добročинці-фундатори монастиря

Після смерті С. Жолкевського усі наступні крехівські посесори (орендарі королівських володінь), до речі – також католики, підтримували розвиток монастиря, надавали йому землі, майно і привілеї.

У 1625 р. **Олена і Владислав Сапіги** подарували монастирю поле під Креховом. Владислав Сапіга у 1678 р. записав монастирю урочище Явірник.

Посесор **Павло Воянковський і його дружина Христина** у 1630-х рр. передали ченцям поля на Гутиську, сіножаті на Сухоліссі та надали різні привілеї (вируб у буковому лісі, користування панськими млинами, вилов риби на ставах, ін.). На Гутиську (Гутка Скварявська, Монастирок) поблизу села Нова Скварява на півдорозі до Крехова, була заснована філія Крехівського монастиря – побудована каплиця Св. Хреста, при ній келія для монахів, сад, пасіка, ґрунти і сіножаті, трохи лісу. В 1775 р. на монастирок напали вночі злодії, вбили проживаючого там ченця Афанасія, пограбували церкву і пасіку. Більше сюди не посилали монахів і у 1776 р. каплицю та забудову розібрано, землю віддали під поселення.

Павло Воянковський, ймовірно, Павло Воєнковський (1687–1636), особистий секретар королів Зигмунда III і Владислава IV, близька особа до Жолкевського, від якого йому перейшла королівська довічна оренда в Крехові, похований у жовківському парафіяльному костелі св. Лаврентія.

Фундації Жолкевського і Воянковського затвердив король **Владислав IV Ваза** 20 березня 1635 р. (ЦДІАЛ, ф. 684, оп. 1, спр. 2046, арк. 4, зворот). Слід зазначити, що король Владислав IV відновив і повернув православній церкві Київську митрополію, всі її маєтки, монастирі, повернув львівську і луцьку єпархії, утворив нову єпархію у Мстиславі. Він також надав православним значні права і привілеї, заборонив чинити всілякі утиски їм, гарантував свободу переходу як з православ'я в унію, так і з унії у православ'я.

Преподобний Йоїл у своєму духовному заповіті згадує також інших благодійників монастиря: архієпископа, митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Петра Могила, Гулевичів, Павла і Семіона Волютинських. А також благородне Львівське міське братство церкви Успіння Пресвятої Богородиці, пана Савчака, жовківського міщанина пана Йоана, а також інших членів жовківського братства, які тривалий час допомагали монастирю.

Із святим Святителем митрополитом **Петром Могилою (1596–1647)** преподобного Йоїла зв'язували, очевидно, стосунки ще з того часу, коли молодий Петро Могила тривалий час від 1617 по 1622 рр. проживав у Жовківському замку при дворі гетьмана С. Жолкевського. Після захоплення Молдавії Кантемиром Мурзою у 1612 р. Петро Могила з матір'ю перебрався до Львова, де вчився у школі Успенського братства (львівська церква Успення Пресвятої Богородиці була фундована його батьком Симеоном і дядьком Єремією Могилами). Після Львова навчався в Замойській академії, потім в Голландії і Парижі до 1617 р.

Він брав участь у битві із С. Жолкевським під с. Цецорою у 1620 р., після смерті С. Жолкевського – у Хотинській битві 1621 р. Після неї пережив переломний момент у своєму житті і у 1622 р. пішов послушником в один із скитів Києво-Печерського монастиря. Ймовірно, цим переломним моментом в його житті могло стати чудесне зцілення від важкої недуги мощами старця Герасима у Крехівському монастирі. Про це пише його учень і соратник митрополит Київський Сильвестр Косів (Коссов) у панегірику ченцеві Манявського скиту Й.Бобриновичу-Копцю.

В Києві Петро Могила зблизився з митрополитом Йовом Борецьким, його наставником ще з часів навчання у Львівській братській школі. У 1625 р. прийняв чернечий постриг і в 1627 р. у 30-річному віці став його архімандритом. В цьому допоміг йому воєвода київський Томаш Замойський, швагер і вихованець С. Жолкевського, від якого він отримав воєводство. Стати митрополитом Могилі допоміг новообраний король Владислав IV, який фактично призначив його на цю посаду у Варшаві в березні 1633 р. Висвячення відбулося у Львові 28 квітня 1633 р., пізніше Могила отримав також благословіння від константинопольського патріарха Кирила і титул екзарха святого Константинопольського трону.

Після свого висвячення на митрополита Могила ще близько двох місяців перебував у Львові. Цим скористався Йоїл і запросив молодого митрополита, як давнього знайомого, відвідати монастир і посвятити новозбудовану церкву Преображення Господнього, що він і зробив. Тоді ж Йоїл отримав благословення митрополита і єпископа львівського на будівництво в монастирі ще одного храму – церкви св. Миколая. Очевидно, Могила надавав Крехівському монастирю також значну матеріальну допомогу, як він це робив у інших місцях, з доходів від власних володінь у Белзькому (три села) та Київському воєводствах (три села і фільварок).

Багаті львівські міщани **Стефан Красовський і його дружина Софія** виступили у 1630-х рр. фундаторами великої Преображенської церкви, яку освячував митрополит Петро Могила. Поштовхом до цього стало чудесне зцілення їх сліпої від народження 11-літньої доньки Анни перед невеликою сімейною іконою Богоматері. Красовські вирішили подарувати цю чудодійну ікону Крехівському монастиреві і побудувати церкву. Іконка Богоматері від Красовських була поміщена над царськими вратами. У цій церкві, згідно з останньою волею фундатора Стефана Красовського, поховано його у 1686 р., його бездітного сина Андрія у 1703 р. та доньку Анну у 1717 р. Анна із своїм братом заповіли монастиреві одну з родинних кам'яниць у Львові і шість тисяч злотих на нову муровану церкву.

У 1644 р. значні дарчі записи монастирю зробили **Павло Гулевич** та неназвані добродійники з Богородчан на Прикарпатті.

Доброчинцями монастиря тривалий час була **родина Стадницьких** – крехівські посесори. У 1643 р. Єва Стадницька подарувала ченцям млин над ставом Шабельня (Бринець, 2 км на північний захід по дорозі на Магерів). Після розграбування і спалення монастиря в 1655 р. Франциск Стадницький з дружиною Сюзанною на початку 1656 р. подарували монастирю усю гору Побійну та орні землі при ній. Того ж року, 26 лютого цю фундацію затвердив король Ян II Казимир, який приїжджав до Львова. Король надав монастиреві також привілей на заготівлю лісу для відбудови зруйнованих будівель.

У 1658 р. Стадницькі записали монастиреві поле біля монастирського ставка. 2 серпня 1658 р. цей дар затвердив король Ян II Казимир.

Довготривале будівництво мурованих монастирських укріплень допоміг закінчити у 1669 р. новообраний король **Міхал Корибут Вишневецький (1640–1673)**. Король на прохання отця Васіяна Савчака надав також грамоту від 6 жовтня 1669 р. на підтвердження прав, наданих Константинопольським патріархом Кирилом, підтвердив статут і права монастиря, встановлені ігуменом Йоїлом, а також підтвердив дозвіл на будівництво мурованого монастиря і мурованої церкви в ньому.

У цій грамоті, зокрема, перераховано наступних фундаторів монастиря: гетьман Станіслав Жолкевський, князь Ярема Вишневецький, воєводівна Анна Могилянка, гетьман Ян Собеський.

Нам невідомо, які конкретно подарунки для монастиря робив магнат гетьман **Ян Собеський (1629–1696)**, правнук фундатора монастиря гетьмана Станіслава Жолкевського, спадкоємець Жовкви і великих володінь, від 1665 маршалок коронний, від 1666 р. польний коронний гетьман, від 1668 р. Великий коронний гетьман, від 1674 р. король Ян III, видатний полководець і меценат мистецтв. Але це могло бути уже після смерті у 1661 р. його матері Теофілії, суворої і ревної католички, яка до останніх своїх днів твердою рукою управляла усіма володіннями Собеських, незважаючи на те, що власниками їх були чи чоловік Якоб Собеський, чи сини Марко і Ян, чи сам Ян від 1652 р. У цей період, від 1661 по 1669 рр., в монастирі тривали затратні роботи по будівництву мурованих оборонних укріплень, на які потрібно було багато коштів і матеріалів – саме для цього і потрібна була значна меценатська допомога. Відомо також, що над оздобленням монастирських храмів працювали видатні митці, які у свій час працювали для короля Яна III у Жовківському замку.

Нам також невідомо, які дарчі записи робив для монастиря великий магнат князь **Ярема Вишневецький**. Ярема Вишневецький (Єремія-Михайло Корибут-Вишневецький, 1612–1651), син Раїни Могилянки, племінник Петра Могили, батько короля Михайла, власник земель майже всієї Лівобережної України (до повстання Гетьманщини він мав там 56 міст і містечок, економічно дуже розвинув увесь цей регіон, за його панування чисельність населення краю збільшилася від 4,5 до 230 тисяч осіб). Його постать упереджено і необ'єктивно висвітлювалася як з польського боку, так і з українського (зокрема, з подачі православної церкви). Ярема Вишневецький знаний в літературі тим, що перейшов у католицизм, одружився з католичкою Гризельдою Замойською (донькою коронного канцлера Томаша Замойського) і жорстоко розправлявся із своїми православними земляками і, навіть, священиками, які воювали у війську Богдана Хмельницького, чи просто були причетні до повстання і грабунків. Богдан Хмельницький вважав його за лютого ворога козаччини. В той же час, Вишневецький був дуже віротерпимим, в католицизм він перейшов не з релігійних мотивів. Факти свідчать, що в дійсності він протидіяв католицькій експансії в Україну і, будучи католиком, виступав на захист православної віри, щедро обдаровував православні монастирі привілеями і землями, підтверджував їм давні батьківські привілеї. Він фундував православний монастир в Лубнах і католицький монастир кармелітів у Вишнівці. І мотивами його жорстокого поводження з православними українцями у 1648 р. були не релігійні, як це подають українській і польській літературі, а особисті майнові і правові мотиви. Він мав

інше, власне розуміння правопорядку і блага України і вів себе дуже незалежно. Зокрема, він у 1646 р. погрожував фізичною розправою членам сейму Речі Посполитої, обіцяв розігнати сейм, гостро дебатував з королем.

Батьки його були православними і відомими в Україні меценатами. Батько Михайло Вишневецький (пом. 1616) разом з дружиною Раїною заснували у 1612 р. Підгірський (Ладинський) монастир, у 1615 р. Густинський монастир. За підтримку синів Єремії Могили на молдавський престол він був отруєний у Молдавії під час причастя підсланим православним ченцем. Його дружина Раїна Вишневецька-Могилянська (1589–1619), донька молдавського господаря Єремії Могили, після його смерті піддалася гонінням з боку короля Сигізмунда III Вази, її разом з малолітніми дітьми засуджено до вигнання. Все ж вона змогла істотно збільшити фундації раніше заснованим монастирям і у 1619 р. заснувала ще один, Мгарський монастир.

Стосунки з Крехівським монастирем в Яреми Вишневецького могли скластися через родичів з боку Могили, – дядька Петра Могили, матір і тітку Могилянок. Крім того, у 1646 р. він був воєводою руським і крехівські ченці, очевидно, не проминули можливості звернутися по допомогу до нього, як воєводи і знаного багатого мецената, який охоче допомагав православним монастирям.

Маркграфиня **Анна Мишковська (пом. бл. 1667)**, уроджена Могилянська (Могила), донька молдавського господаря Єремії Могили, молодша сестра Раїни Могилянської, двоюрідна сестра Петра Могили, член львівського Успенського братства, дідичка сусідніх з Креховом волостей Стариська і Вишеньки подарувала монастирю у 1658 р. 45 га земель в урочищі Горайщина (Згорайщина), за милом на північний захід від монастиря, недалеко сіл Вишенька і Вулька Кунинська. На Згорайщині вона побудувала невеликий монастирок з церквою Різдва Богородиці та багатьма будівлями і передала його Крехівському монастирю.

Доброчинцями Крехівського монастиря протягом тривалого часу були також кілька московських царів, починаючи від **Олексія I Михайловича Романова (1629–1676)**, батька Петра I Великого, у 1654 р. уклав Переяславський договір з Гетьманщиною, у 1660–1667 рр. вів війну з Річчю Посполитою. А також – **Федір Олексійович Романов (1661–1682)**, цар у 1676–1682 рр., **Іван V Олексійович Романов (1666–1696)**, цар у 1682–1689 рр., **Петро Олексійович Романов (1672–1725)**, останній московський цар і перший Всеросійський імператор Петро I Великий.

Розграбування і, можливо, спалення монастиря у 1655 р. були настільки значними, що самого королівського дозволу на заготівлю деревини і доходів від оренди монастирських ґрунтів було замало для його відновлення. У місцевих магнатів і, навіть, у короля в той час грошей не було – держава була розорена війною і розколота, Ян II Казимир ледве утримував корону. Тому ченці взяли дозвіл у короля і в кінці 1656 р. вирушили просити допомогу в московського царя. Спочатку вони заїхали до Києва просити дозволу у митрополита і вирушили до Москви. Керівником делегації був будівничий (економ) отець Васіян Савчак, з ним були ієромонах Паїсій, диякон Пахомій і послушник старець Іван. В подарунок царю вони везли мощі святого першомученика архідиякона Стефана і мощі святої Варвари з Києва, два різьблених хрести і шість ложечок. Прибули вони в Москву 20 січня 1657 р. Є припущення, що київський митрополит Сильвестр Косів, який був противником Переяславської угоди 1654 р., свого благословення ченцям не дав і з тими паперами, які вони мали з собою (дозвіл польського короля та власна чолобитна) у Москві ніхто не спішив з ними говорити. Перебуваючи тривалий час в такому стані, без грошей, ченці написали листа додому та в Чигирин, звідки невдовзі, 9 березня прибув гетьманський посланець Федько Лобода з чолобитною за ченців від гетьмана до царя. І уже 11 березня цар особисто прийняв прохачів, подарував їм на монастир діамантовий камінь, 40 соболиних і 40 куничних шкір, трохи грошей та підводи на дорогу. Очевидно, на цей час в Москву підоспів ігумен монастиря Варлаам

Лясковський і делегація звернулася до царя ще з одною чолобитною, в якій просили надати монастирю грамоту з дозволом приїжджати по милостиню до царя що два-три роки, мати в нього особисту аудієнцію, дозволити просити милостиню в Москві, забезпечити їм утримання під час перебування в Москві, а також надати підводи і повожатих на дорогу. 7 квітня Олексій Михайлович дав згоду на це, але приїжджати дозволив раз на п'ять років. 20 квітня була видана відповідна царська грамота. Треба сказати, що таких прохачів до царя в той час приїжджало з України немало: у 1656 – від Скиту Манявського і Густинського монастиря, у 1657 – від львівського єпископа, Трахтемирівського монастиря, Межигірського монастиря (згідно записів царської канцелярії тих років).

В кінці літа 1698 р. Крехівський монастир кілька разів особисто відвідував російський цар Петро Олексійович Романов, майбутній імператор Петро I Великий, залишив йому щедрі подарунки. Цар тоді повертався з Європи, якийсь час перебував у Жовкві і Раві Руській, де зустрічався з польським королем Августом II. Від цього часу Петро Олексійович, а пізніше і його дружина цариця Катерина I (1682–1727) щорічно присилали монастирю гроші і бочки з хлібом (зерном, крупою або мукою), рибою, ікрою та іншим провіантом аж до 1721 р., коли монастир прийняв Унію. Прислані великі вози і воли, яких впрягали по шість в кожен віз, залишалися монастирю.

У 1990-х рр. велику матеріальну допомогу у відновленні монастиря надали львівські підприємства: Львівський хімфармзавод (директор Роман Беряк) – п'ятнадцять тон мідної бляхи; Державне підприємство магістральних нафтопроводів «Дружба» (генеральний директор Любомир Буняк); Львівський горілчаний завод (директор Іван Бойко); «Львівпетроль» (директор Петро Малех); Управління Львівської залізниці (начальник управління Георгій Кирпа); Львівська державна обласна адміністрація (голова Михайло Гладій). Тодішній Голова облдержадміністрації, потім Представник Президента у Львівській області Степан Давимука взяв монастир під свій патронат, організував постійних добровольців, якій допомогли підняти обитель з руїн. Значний вклад внесли також Провінції василіян у США і Канаді.

Відомості про видатних особистостей та події, пов'язані з об'єктом

Крім вище зазначених видатних фундаторів і добровольців монастиря, з ним пов'язані події життя і діяльність інших видатних осіб, а також відомі сторичні події.

Щодо поширених тверджень дослідників про відвідання монастиря гетьманом України Богданом Хмельницьким у 1648 р., то ми вважаємо це малоімовірним. Дійсно, був факт відвідання ставки Хмельницького у Львові священником з Крехова, який передав гетьману листа від крехів'ян з запрошенням відвідати Крехів. Хмельницький ще й насварив священника, що той звернувся до нього з цим проханням в присутності польської делегації, послів московського царя та семигородського князя. Зауважимо, що в історичному джерелі, де про це говориться, – листах львівського міського писаря Самуїла Кушевича, доктора права і одного з чотирьох делегатів на переговорах з Хмельницьким, – не сказано прямо про Крехівський монастир, лиш про Крехів (як правило, ченці старалися триматися осторонь політики, – це, скоріше, селяни противники унії поспішили засвідчити свою прихильність гетьману). 25 жовтня 1648 р. Хмельницький вирушив зі Львова на Варшаву дуже швидким темпом, «подібним до блискавиці і грому одночасно», не затримуючись ніде по дорозі. Шлях його пролягав через Збоїська і Жовкву на Замость. Крехівський монастир лежить збоку цього шляху, в 15 км від Жовкви. В Жовкві Хмельницький не затримувався, жодних письмових свідчень про відвідання ним Крехівського монастиря в той час також немає, – тільки патріотичні припущення на підставі згаданого запрошення.

Проте, з монастирем пов'язані події другого походу Богдан Хмельницького на Львів. У 1655 р., на другий рік після укладення Переяславської угоди з московським

царем та спустошення усього півдня України союзними військами татар і поляків, Богдан Хмельницький, домовившись із шведським королем Карлом X Густавом про спільні дії проти Польщі, вирушив разом з московським військом воєводи Василя Бутурліна на західні етнічні українські землі і 25 вересня розпочав облогу Львова. Козацькі війська стали із сходу, півдня і південного заходу середмістя, московські – з заходу і півночі (тобто з боку Крехова, який розташовувався за 25 км на північний захід від Львова). Тим часом 26 вересня козацькі загони військового писаря Івана Виговського після короткої облоги здобули Жовкву (25 км на північ від Львова), 29 вересня загони полковника Григорія Лісницького і московські полки князя Григорія Ромодановського здобули Городок (15 км на захід від Львова), а наступного дня повністю розгромили польське військо коронного гетьмана Станіслава Потоцького. Надалі здобуто Яворів, Немирів, Любачів та інші міста на північний захід від Львова. Хмельницький не поспішав здобувати Львів, вступив у переговори, схиляючись до компромісу і викупу, Бутурлін наполягав на негайній капітуляції і присязі Львова царю Олексію Михайловичу.

На цей час шведи захопили уже майже всю Польщу, король Ян II Казимир втік до Сілезії. Львів зі своїм невеликим гарнізоном залишався єдиним великим містом в Польщі, яке ще не захопили шведи. Карл X поставив Хмельницькому вимогу про припинення облоги Львова та повернення козацьких і московських військ в Центральну Україну. Він вимагав не спустошити земель, які піддалися під шведську протекцію, бо Руське воєводство уже присягло йому. Кримський хан, наляканий зміцненням Гетьманщини, виступив на боці Польщі і напав у цей час на Поділля. У зв'язку з цими обставинами та небезпекою удару з тилу, Хмельницький, отримавши 8 листопада контрибуцію 60 тисяч злотих, припинив облогу Львова, підрозділи Виговського і Потьомкіна були відкликані, військам віддано наказ про повернення в козацьку Україну. Через два дні, 10 листопада, вслід за козаками вирушило і московське військо. Через тиждень козацькі та московські війська були атаковані татарськими військами під Озерною біля Тернополя, де зазнали поразки.

Свідчень про трагічні події, що відбулися в той час у Крехівському монастирі, небагато. З чолобитної 1657 р. московському царю Олексію Михайловичу, наданій гетьманом Богданом Хмельницьким для ченців крехівського монастиря, дізнаємося, що «обитель та от всякихъ воинскихъ людей есть разорена, а прежде того вельми была славна, а ныне, государь, нет в той обители ничего: страдныи и бедныи твои богомольцы на стороне землю наймуютъ, тем и питаются. А есть их, государь, в той обители близ ста, а прочих черныхъ старцовъ Татаровья попленили, и нечем их тех братов выкупить, и сами нищие, питатись чем не имеют, и в церкви украшенія никакого нет...». Важливим свідченням також є той факт, що воєвода Василій Бутурлін, повернувшись із Львова до Києва, отруїв себе, коли дізнався про наказ царя відрубати йому голову «за три зради: по-перше, що він брав хабарі від тих міст і замків; друге – що здобувши міста, він їх попустиши, а не затримав у своїй владі; по-третє – що він замирився з ханом» (М. Грушевський. Історія України-Руси. Т. 9, с. 1131).

На підставі характеру подій і приведених фактів можна припустити з високою долею ймовірності, що восени 1655 р. Крехівський монастир був обкладений московськими військами великою військовою контрибуцією, фактично спустошеним, а через якийсь місяць – доценту пограбованим і спаленим татарськими загонами, які не знайшли тут очікуваної здобичі. Татари не проминули нагоди взяти свій законний ясир – полонили тих ченців, які не змогли, чи не захотіли заховатися в лісах (в грудні місяці це було уже нелегко).

З Крехівським монастирем пов'язаний важливий епізод польсько-турецької війни 1672–1676 рр. і біографій гетьманів України **Петра Дорошенка (1627–1698) та Івана Мазепи (1639–1709)**. Влітку 1672 р. 100-тисячна турецька армія з татарськими та союзними козацькими військами гетьмана Петра Дорошенка без опору зайняла усе Поділля і Галичину. 20 вересня 1672 р. союзні війська зайняли околиці Львова, який після

кількаденної облоги капітулював та сплатив викуп 80 тисяч талерів за збереження міста. 21 вересня турецькі, татарські і козацькі загони зайняли околиці Жовкви. Жовква не наважилася чинити опір таким значним силам, хоч готувалася до цього. Того ж 21 вересня Жовкву без бою зайняв турецький загін. В цей час татарами і козаками було здобуто і зруйновано уфортифіковане місто Магерів, яке наважилося чинити опір. Після цього татарські і козацькі загони розташувалися великим табором по дорозі між Магеровом, Кунином і Креховом.

Дорошенко, розуміючи загрозу місцевому населенню від своїх союзників татар, вирішив заздалегідь подбати про безпеку жителів та святинь краю і розмістити козацькі загони там, де це було можливо. 24 вересня 1672 р. з табору під Львовом таємно від своїх союзників він послав ротмістра своєї особистої гвардії Івана Мазепу з загonom козаків у Крехівський монастир, в якому заховалася велика кількість різного люду і шляхти з навколишніх сіл, забезпечити його оборону. Крім зброї, яку принесла з собою шляхта, монастир на той час мав власні чотири гармати і муртиру.

25 вересня під час безуспішного штурму татарами оборонних укріплень монастиря від дороги з боку фільварку, був вбитий командувач татарського загону племінник хана Селіма Гірея (син його сестри). Очевидці свідчили, що Іван Мазепа з рушниць особисто убив багатьох татар (Чернігівський літопис). Налякані такою втратою, позбавлені командування, татари тимчасово відступили.

Запобігаючи кровавій помсті татар монастирю і людям, що в ньому заховалися, повному зруйнуванню монастиря, а також викриттю участі козаків в його обороні та можливому розриву союзницьких стосунків з ханом, Петро Дорошенко того ж дня 25 вересня написав листа від імені хана до ігумена Крехівського монастиря з вимогою негайно виплатити татарам 4 тисячі талерів викупу.

Викуп грошима і цінними речами в сумі 4,5 тисячі талерів був переданий 5 жовтня у Львові хану Селіму Гірею, який при цьому на прохання Дорошенка повернув монахам одну із дорогоцінних монастирських реліквій – дарохранительницю, а також великодушно повернув срібний хрест та інші монастирські цінності, хоч це значно зменшило суму викупу. Ця дарохранительниця (велика шкатулка) була зроблена у виді срібної із позолотою моделі семибанної православної церкви; у 1776 р. до неї дороблено звірячі ніжки. Вона була втрачена після австрійських воєнних конфіскацій у 1809 р., – очевидно, переплавлена на метал для карбування монет під час війни.

На могилі ханського племінника (за поширеною версією), розташованій на узліссі за 1,2 км на захід від монастиря, до сьогодні стоїть пам'ятний знак у виді високої мурованої колони на постаменті, завершеної хрестом, із встановленою в радянські часи пам'ятною таблицею. На давній фотографії пам'ятника бачимо, що біля нього колись росли дві віковічні липи. За переказами, під пам'ятником знаходиться склеп, де в домовині лежать останки татарського вождя. Проте, до сьогодні невідомо, чи дійсно там хтось похований, чи це просто пам'ятне місце. Історія спорудження цього пам'ятного знаку невідома, загадкою залишається питання: хто і коли його збудував, адже татари більш ніколи тут не перебували довший час, щоб самим вимурувати пам'ятник, та і хрест на ньому не в'яжеться з мусульманською могилою.

Ми вважаємо, що цей пам'ятний знак споруджено монахами ще у XVII ст. в пам'ять про успіх під час облоги 1672 р. Місце, де встановлено пам'ятник, колись було рухливим перехрестям давніх доріг з Крехова на Вишеньку та з Магерова на Львів. Ще у XVIII ст., як це видно на відомій карті Міга 1782 р., поблизу пам'ятника на схід при перехресті знаходилася велика мурована гуральня-корчма (саме з нею може бути пов'язана згадка про підземний склеп під пам'ятником, – залишки її пивниць з часом пов'язали з пам'ятником). У першій половині XIX ст. цей пам'ятник відновлював своїм коштом дідич Крехова Михайло Ламберт, колишній капітан російської армії. Він тоді встановив на ньому мармурову таблицю з написом польською мовою: «Під час облоги Львова 1672 року татари враз із Петром Дорошенком розпустили свої загони по прилеглій околиці.

Сплондрувавши Магерів, орда, повертаючись, розбила обоз навпроти монастиря оо. Василян, за мурами якого ховалися люди різного стану з худобою. З гармати, що досі ще зберігається, вистрілена ченцем куля вбила на цьому місці 25 вересня 1672 року татарського вождя в наметі, через те й ворог утік. На пам'ятку цього успіху поставлено пам'ятник».

Виходячи із того, що на двох дереворитах Д. Сінкевича 1699 і 1703 рр. в їх верхніх частинах над монастирем є важливі зображення Преображення Господнього і до цього детальне пояснення на одному з них, можна стверджувати, що під час нападу на монастир магометан (турків або татар) над монастирем відбулося видиме усім грізне явлення Преображення Господнього, яке навело страх на нападників і вони утекли. Можливо, ця подія, яка приведена Сінкевичем без дати і обставин, мала місце саме під час нападу татар у 1672 р.

На дереворитах поряд з Преображенням Господнім зображені також небесні покровителі монастиря Святий Миколай і Пресвята Богородиця з омофором (Покрова); їх ікони зображені також високо на оборонних баштах монастиря.

До-речі, з цим епізодом війни 1672 р. пов'язана ще одна цікава подія. Львівський єпископ **Йосиф Шумлянський (1643–1708)** перед облогою Львова передав на переховання крехівським ченцям цінні речі і коштовності перемишльського єпископа Інокентія Винницького. Монастир, не зважаючи на дуже складну ситуацію з виплатою татарам контрибуції і загрозою зруйнування монастиря, зберіг їх і повернув владиці у 1674 р.

Видатного церковного і державного діяча Йосифа (Івана) Шумлянського з Крехівським монастирем пов'язує ще одна важлива подія в житті – у 1668 р., уже після обрання його єпископом, в Крехівському монастирі він прийняв чернечий постриг та отримав чернече ім'я Йосиф, після чого в Луцьку єпископ Гедеон Четвертинський посвятив його в диякони і у священники, що дало йому можливість бути висвяченим на єпископа (але аж у Молдавії). У своєму заповіті від 14 листопада 1707 р. Шумлянський записав Крехівському монастирю дар 1000 злотих.

Православний, згодом греко-католицький єпископ львівський і галицький Йосиф (Іван) Шумлянський, син православного шляхтича Євстахія Шумлянського гербу Корчак, державця села Гошів і добродійника відомого Гошівського монастиря, змолоду перебував на королівській військовій службі, був ротмістром панцирної хоругви, близько заприятелював з коронним хорунжим Яном Собеським, власником Жовкви, якого у 1674 р. обрано королем Яном III. Вони, зокрема, разом заснували у Жовкві у 1680 р. православний монастир і побудували муровану церкву Різдва Христового. Йосиф Шумлянський, уже будучи єпископом, ходив з ним у битви проти турок, брав безпосередню участь у знаменитій Віденській битві 1683 р. (в тій битві він отримав поранення в ліве плече). Шумлянський мав певні симпатії до католицької церкви і, за деякими звістками, таємно прийняв унію ще у молодості, але повернувся у православ'я, щоб стати львівським єпископом у 1667 р. У 1677 р. єпископ Йосиф Шумлянський у розмові з папським нунцієм висловив готовність прийняти унію на певних умовах. І на початку 1681 р. у Варшаві в присутності папського нунція Шумлянський разом з перемишльським єпископом Інокентієм Вижницьким, архімандритом Унівського монастиря Варлаамом Шептицьким та ігуменом Лиснянського монастиря Сильвестром Тваровським прийняли унію. У 1700 р. Шумлянський привів в унію усю львівську єпархію. Львівське Успенське братство, яке тривалий час стояло на чолі антиунійної партії в єпархії, врешті у 1708 р. також перейшло в унію на умовах збереження своєї ставропігії. Почаївський і Крехівський монастирі надалі залишалися православними.

Шлях Йосифа Шумлянського на єпископський престол був складним і супроводжувався гострою, непримиренною боротьбою з іншим претендентом шляхтичем Євстахієм Свистельським. Необхідно зазначити, що в той час у Польщі існувала традиція,

за якою на православних єпископів висвячували когось із руської шляхти, мотивуючи тим, що низове православне духовенство було неосвіченим. Свистелького підтримував перемишльський єпископ Антоній Винницький, доходило до захоплень і збройних штурмів Свято-Юрського кафедрального собору у Львові і другої кафедри в Крилосі. Справа навіть розглядалася в суді, який визнав Йосифа Шумлянського владикою. Але протистояння тривало ще кілька років. У 1670 р. єрусалимський патріарх Досифей проголосив Шумлянського фальшивим архієреєм і благословив Свистельського. Король, у свою чергу, видав кілька грамот, якими влада у єпархії передавалася то одному, то іншому претенденту. Лише у 1674 р., після обрання Яна Собеського королем Польщі, Свистельницький відмовився від претензій на кафедру.

У 1688–1691 рр. у Крехові розпочинав свою творчу діяльність знаменитий український художник-гравер **Никодим Зубрицький (1668–1724)**, він робив гравюри для друкованих видань за біблійними та євангельськими сюжетами. Зубрицький, зокрема, створював гравюри до розкішного і коштовного видання Апостола, яке гетьман Іван Мазепа подарував Верхратському монастирю у 1704 р. (після ліквідації якого його перенесено у Крехівський монастир). Цей Апостол був виданий у 1696 р. в друкарні Львівської ставропігії. До нашого часу дійшло близько 400 гравюр Зубрицького. Серед них – відома гравюра «Облога Почаєва турками».

Весною 1724 р. монастир відвідав **Василь Григорович-Барський (1701–1747)**, відомий український православний письменник і мандрівник, паломник, монах та священник. Барський залишив дуже похвальні спогади про монастир, василіянських ченців та їх традиції. Із Жовкви та Крехова розпочалася його велика 24-літня мандрівка в Європу та по святих місцях на Близькому Сході. У 1728 р. він вісім місяців прожив при дворі олександрійського патріарха, три роки прожив у Сирії (Тріполі), де вивчав давньогрецьку мову, літературу та філософію, шість років монахом на острові Патмос, де отримав доступ до монастирських бібліотек та архівів.

У 1833 і наступних роках в Крехівському монастирі неодноразово бував **Яків Головацький (1814–1888)**, член «Руської Трійці», соратник Маркіяна Шашкевича та Івана Вагилевича, громадських діячів – будителів Галицької Русі. Вони, студенти Львівського університету і слухачі духовної семінарії, тоді збирали фольклор, стародруки. Головацький був захоплений багатством монастирської бібліотеки. Тоді Головацький виявив і скопіював у монастирській бібліотеці лист Петра Дорошенка з 1672 р., а у 1852 р. зробив копію з деревориту Д. Сінкевича і вперше опублікував його.

Яків Головацький – видатний вчений, перший в історії професор української мови та літератури, перший завідувач кафедри руської словесності у Львівському університеті, ректор Львівського університету у 1864–1866 рр., перейшов на московфільські позиції, за свої праці отримав звання академіка Санкт-Петербурзької Академії наук, через гоніння австрійського уряду переїхав у Росію, склав з себе духовний сан і перейшов у православ'я.

Наприкінці XIX – першій третині XX ст. з цінними рукописами та стародруками Крехівської обителі працювали такі відомі дослідники як Іван Франко, Василь Щурат, Ярослав Гординський, Іван Огієнко (митрополит Іларіон), Володимир Січинський, Василь Лев.

Іван Франко (1856–1916), видатний український письменник, поет, публіцист, перекладач, учений, громадський і політичний діяч, вперше познайомився з бібліотекою і архівами монастиря у 1893 р. У 1895 р. в Крехові він взявся за глибше дослідження трьох апокрифічних рукописів: Крехівської Палеї XVI ст. – товстого рукопису на 1148 сторінках; рукопису «Варлаам і Йоасаф» і рукопису змішаного змісту, в котрому містилися полемічні статті проти унії. Ці апокрифічні матеріали він використав у публікації «Южная пасхальная драма». У 1896 р. він видав друком перший том великої, на 394 сторінки праці «Апокрифи і легенди». В основу цього дослідження лягла Крехівська

«Палея» та «Варлаам і Йоасаф» – християнський переказ життєпису Гаурами Будди. Історія Варлаама і Йоасафа поряд з Біблією належала до найбільш поширених і популярних творів світової літератури до ХХ ст., у такому виді від VII ст. її читав увесь цивілізований світ. Її дослідження Франко вибрав за тему своєї докторської дисертації, яку на німецькій мові захистив у Відні у 1893 р. і отримав ступінь доктора філософії. Після цього він підготував більш ширший варіант своєї праці на українській мові, який під назвою «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» з додатком «Рисунки і проби тексту із Крехівського рукопису XVI в.» вийшов у Львові в 1897 р. Останній раз Франко відвідав Крехів весною 1913 р. Він тоді уточнював деякі місця Палеї, оглядав крехівські Прологи.

Василь Щурат (1871–1948), відомий український літературознавець, перекладач, поет і вчений, у 1906 р. відкрив і дослідив у бібліотеці Крехівського монастиря т. зв. шостий рукопис драми Феофана Прокоповича «Владимир», яку той присвятив Іванові Мазепі, його звеличенню. Це був найстаріший з усіх відомих рукописів цього твору і відрізняється він від інших найбільш українською мовою написання. Щурат вважав цей твір Прокоповича зразком для пізніших національних драм. В цьому крехівському тексті містилася цікава посвята Мазепі, яку у пізніших російських текстах було старанно усунуто.

Ярослав Гординський (1882–1939), український літературознавець, історик літератури, перекладач, у 1920 р. також досліджував у Крехові «Владимира» і опублікував у Записках НТШ повний зміст цієї найстарішої копії.

У 1925 р. опальний луцький єпископ УГКЦ **Йосиф Боцян** виявив у бібліотеці монастиря рукописний зшиток «Апостол стихами ізраний» – невідомий науці український повний переклад Діянь Апостолів і Апокаліпсису з XVI ст. Йосиф Боцян опублікував в цьому році повідомлення про цю знахідку у львівському журналі «Стара Україна», а у 1929 р. ширше повідомлення про Крехівський Апостол опублікував відомий дослідник Львова **Василь Лев** у Варшаві в XIV томі «Prac filologicznych».

Цією пам'яткою зацікавився в ту пору професор Варшавського університету **Іван Огієнко (митрополит Іларіон, 1882–1972)**, ґрунтовно дослідив її і опублікував у 1931 р. монографію у двох томах на 759 сторінках під назвою «Українська літературна мова XVI ст. і Український Крехівський Апостол 1560 р.», яка включала також окремих словничок української мови XVI ст. Крехівський Апостол виявився одною з найцінніших пам'яток давньої української мови. Дослідження Огієнка викликало значний резонанс і у 1931 р. чеський університет у місті Брно присудив Огієнку за цю працю, без захисту дисертації, науковий ступінь доктора філології. Іван Огієнко є відомим українським громадським, політичним і церковним діячем, міністром освіти і міністром віросповідань Української народної республіки, пізніше – відомим діячем української еміграції. У 1940–1944 рр. – єпископ Польської Православної Церкви, з 1947 – єпископ і настоятель неканонічної Української Греко-Православної Церкви в Канаді.

Володимир Січинський (1894–1962), архітектор, графік, відомий мистецтвознавець, багатолітній дослідник історії Крехівського монастиря, видав у Львові у 1923 р. дослідницьку працю «Архітектура Крехівського монастиря по деревориту 1699 року», у 1924 р. видав дослідження «Архітектура в стародруках», він же у 1934 р. виявив, скопіював і опублікував розвідку про Апостол гетьмана Мазепи, який зберігався у Крехівському монастирі.

Відомості про архітекторів, скульпторів, художників та фірми, які брали участь у створенні пам'ятки

Комплексний аналіз ситуації та історичного розвитку монастиря вказує на те, що він від початку був закладений як архітектурно-парковий ансамбль з чітким симетричним

розплануванням на основі протяжної центральної композиційної осі, мав розвинуті бастионні оборонні укріплення за правилами тогочасного мистецтва фортифікації, при розплануванні досконало використано рельєф та умови місцевості. Це явні ознаки творіння досвідченого архітектора. Проте, монастир будувався дерев'яним і участі архітектора-будівничого у процесі його будівництва не вимагалось, – будували народні майстри-теслі, – від архітектора потрібен був загальний план, розбивка його на місцевості і консультації щодо насипання оборонних укріплень.

На жаль, автор розпланування ансамблю монастиря невідомий. З великою долею вірогідності можна припустити, що це був один з досвідчених львівських архітекторів, які в той час працювали для фундатора монастиря Станіслава Жолкевського у Жовкві, – Амвросій Прихильний (Амброзіо Натклаус Ваберене), або Павло Римлянин (Паоло Домінічі). Головний будівничий Жолкевського Павло Щасливий (Паоло де Дукато Кламенсі) помер у 1611 р. до початку будівництва монастиря, хоча це не виключає його участі у підготовці планів монастиря. Необхідно зазначити, що Амвросій Прихильний і Павло Римлянин на час закладення монастиря уже були і фахівцями з фортифікацій, бо у 1613 р. вони залучалися до проектування оборонних укріплень Львова.

Це припущення потребує окремого дослідження. Проте, воно підтверджується тим фактом, що усі фондовані С. Жолкевським монастирі і муровані будівлі проектували і будували добре знані йому архітектори, що працювали для нього тривалий час у Жовкві. Зокрема: закладений Жолкевським у Львові у 1600 р. оборонний монастир бернардинів (францисканців) будував Павло Римлянин, а по його смерті продовжив Амвросій Прихильний; закладений ним у Львові у 1608 р. єзуїтський колегіум проектував і будував його придворний архітектор Павло Щасливий.

Головний будівничий Жовкви, ушанований архітектор італійського походження Павло Щасливий (Паоло де дукато Кламенсі, пом. 1611), походив з Ломбардії, північної області Італії. У 1582 р. став головним майстром львівського цеху будівничих. У тому ж 1582 р. побудував знамениту синагогу Золота Роза, у 1591 – Волоську церкву, кілька інших храмів та цілий ряд будинків у Львові. У 1594 р. він перебрався на зовсім до Жовкви, де на замовлення Жолкевського працював над будівництвом міста і був його придворним архітектором. У 1601 р. обраний першим війтом Жовкви; обирався ним незмінно аж до смерті у 1611 р.

Амвросій Прихильний (Амброзіо Натклаус Ваберене, пом. 1641), походить з місцевості Вальтелліна на півночі Ломбардії. Прізвище Прихильний отримав при вступі до львівського цеху будівничих. У 1588 р. був підмайстром у Петра Барбона, у 1591 р. став майстром цеху. У 1592 р. почав добиватись прав громадянина Львова, які отримав у 1595 р. У 1596–1605 рр. був молодшим, а у 1613 і 1630 рр. – старшим майстром цеху мулярів. Фундатор і пожиттєвий опікун шпиталю св. Лазаря у Львові у 1620–1640 рр. (спочатку дерев'яного, а потім мурованого). Похований у крипті костелу св. Лазаря. Спільно з Адамом Покорою у 1582 р. будував синагогу Золота Роза за проектом Павла Щасливого. Брав участь у будівництві замку Острозьких у Старому Селі у 1584–1589 рр. Спільно з Павлом Римлянином і Войцехом Капіносом молодшим у 1614 р. розробив проект фортифікацій Львова (проект не був реалізований). По смерті Павла Римлянина закінчував будівництво Успенської церкви та костелу бернардинів у Львові. Разом з Павлом Щасливим та Павлом Римлянином працював над будівництвом міста Жовква і його оборонних укріплень до 1640 р.

Павло Римлянин (Паоло Домінічі, пом. 1618) народився у Римі. У 1585 р. став громадянином Львова (його поручителями були Павло Щасливий і Петро Зичливий). Був одружений з донькою львівського архітектора Войцеха Капіноса Єлизаветою. Дітей не мав, усе своє майно заповів кільком львівським монастирям. Іменем Павла Римлянина названо одну із вулиць Львова (бічна Пекарської). Член цеху будівничих у Львові у 1585–1616 рр., у 1595 і 1612 рр. обраний молодшим цеховим майстром, у 1612–1616 – старший цеховий майстер. Брав участь у будівництві Вежі Корнякта, як помічник Петра Барбона. У

1591 р. став головним будівничим Успенської церкви, з невідомих причин покинув її будівництво у 1598 р. Від 1613 р. був головним будівничим костелу бернардинів за проектом Павла Римлянина. Провадив будівельні роботи у львівському монастирі бенедиктинок, костелі сестер кларисок, каплиці Кампіанів, монастирі францисканців, побудував кілька житлових будинків у Львові. Займався проектуванням фортифікацій Львова разом Войцехом Капіносом молодшим і Амвросієм Прихильним. Є припущення, що Павло Римлянин займався будівництвом нового замку та костелу домініканців у Єзуполі (тепер Івано-Франківська область). Тривалий час працював на будівництві міста Жовква.

Будівничими величної трибанної дерев'яної церкви Преображення Господнього, фундованої у 1633 р. Красовськими і яка була головним храмом монастиря протягом ста років, були львівські майстри теслі Андрій і Адам (більше відомостей про них немає). Львівський маляр Микола Петрахович-Мороховський розписав всередині усі стіни та намалював для неї деякі ікони. Його співавторами були малярі Федір із Яворова і Стефан із Жовкви. Різьбярські роботи іконостасу виконав сницар із Щеплот (ім'я невідоме).

Архітектор величної мурованої церкви св. Миколая (після відновлення на початку 1990-х рр. переосвячена на церкву Преображення Господнього) у 1721–1741 рр. невідомий. Є обґрунтовані припущення, що автором проекту, фундатором і будівничим цієї церкви був Діонісій (Денис) Сінкевич (пом. 1732), графік, будівничий, неодноразовий ігумен монастиря. З його праць і, зокрема, відомих його гравюр, можна зробити висновок, що він був знайомим з тонкощами будівельного ремесла та архітектури. Він, що документально зафіксовано, у 1717 р. керував будівництвом церкви св. Онуфрія у Львові. Народився він у Роздолі (Львівська область), у Крехові його постригли у монахи, був ігуменом монастиря у 1730-х рр., написав рукопис монастирської хроніки та переписав другий Поминальник монастиря. Він був також інспектором монастирів Львівської єпархії та ігуменом Святоюрського монастиря у Львові. Крім відомих крехівських дереворитів, залишив по собі багато інших графічних творів, зокрема, титульний лист та шість мініатюр до виданих у 1699 р. у Львові Акафістів, заставок до «Нотного Ірмологіону», виданого у Львові у 1700 та 1757 рр., та до «Тріоді Цвітної» 1701 р. Співпрацював з відомим гравером Никодимом Зубрицьким. Його унікальні гравюри Крехівського монастиря мають високу історичну і наукову цінність.

Над внутрішнім оздобленням мурованої церкви св. Миколая працювала ціла низка видатних українських майстрів XVIII ст.: іконостас створив у 1742–1749 рр. видатний жовківський маляр на службі у королевича Костянтина Собеського Василь Петранович (пом. 1759), йому допомагали художники Іван (прізвище невідоме) та Дунаєвський (ім'я невідоме), який виконав ікону св. Миколая для великого вітваря. Різьблену кафедру-амвон виготовив один з найвидатніших жовківських різьбярів Олександр Кулявський. Викінчена церква мала дев'ять вітварів. Унікальний іконостас Василя Петрановича не зберігся. Збереглися його царські врата, які ігумен Лащевський у 1776 р. продав за 2000 злотих до сільської церкви св. Параскеви у Крехові.

У 1775–1778 рр. храм розписували львівські живописці Петро Витавицький (вітварна частина і лівий трансепт з каплицею Богоматері) та випускник Академії св. Луки в Римі Євстахій Білявський (правобічна каплиця св. Миколая), який також перемалював у вітварі образ св. Миколая на бл. Йосафата. Як оплату за роботу Витавицькому записано кам'яницю Красовських у Львові (колись отриману монастирем у спадок), Білявському заплачено 630 злотих і дано 60 фір дров з монастирських лісів.

Для надання церкві більш католицького характеру та кращого сприйняття нового коштовного образу бл. Йосафата пензля Білявського у 1776–1778 рр. іконостас роботи Петрановича було розділено на дві половини і розсунуто до бічних каплиць, а середину доповнено вітварем на чотирьох колонах з новими царськими вратами. Львівський різьбяр Іван Щуровський різьбив ці нові царські врата із скульптурним зображенням

Преображення Господнього, киворій, а також виконував різьбярські роботи при вітварях Богоматері і св. Миколая. Нову частину вітварного іконостасу в стилі бароко виготовив відомий львівський різьбяр Матвій Полейовський. Над іконостасом та інтер'єрами церкви тоді працювали також інші львівські художники – Стефан Угницький, Василь Левицький, Завадський та Петро Струмецький. Вони також малювали портрети до монастирських коридорів, зокрема, Завадський малював портрети кардиналів і пап. Струмецький малював святих Аполлонію, Варвару і Василя до вітварів і портрети. Маляр Левицький золотив вітвар Богородиці, Угницький малював Апостолів. Церква отримала багате оздоблення, як всередині, так і зовні. Нажаль, більшість цих творів не збереглися, вони були втрачені після 1949 р. Царські врата роботи Щуровського зберігаються в Національному музеї у Львові.

Церкву ґрунтовно реставрували у 1854 р. Два невідомих мулярі з Магерова вимурували карнизи і побілили зовні та всередині. Інші майстри поправили шалівку в багатьох місцях, бані накрили білою (лудженою) бляхою, столяр з Козульки вклав нову дубову підлогу в захристії. Маляр зі Львова Станіслав Радецький поновив три вітварі – св. Василя, св. Онуфрія і Марії Єгипетської. Фундовану колись Парашкою Рогулею з Майдану Мокротинського ікону св. Василя, яка була на дошці і покололася, він скопіював на полотні та помістив у позолочену раму. Він також очистив від бруду намісні ікони Спасителя і Пресвятої Діви, по обидва боки церкви дав панелі. До розпису стін і створення настінних ікон залучено львівського маляра Антона Качмарського з трьома помічниками та художника-декоратора Івана Ділля, який перед тим розписував Вірменський собор у Львові.

У 1775–1776 рр. посередині північного прясла оборонних мурів влаштовано нову барокову в'їзну браму, завершену кам'яною скульптурою св. Миколая та чотирма вазонами по боках. Скульптуру і вазони заґрунтовано і пофарбовано на червоно для захисту від дощу, в нішах поміщено фрески із зображенням св. Миколая та Преображення Господнього. Над брамою працювали будівничі зі Львова та Жовкви, львівський маляр Петро Витавицький та ієромонах Якинф Калинович (малював образи в нішах другого ярусу).

Мурований міст перед новою брамою у 1788 р. будував майстер муляр Григорій Нагірський. Від 1789 р. мулярські роботи в монастирі виконував майстер Петро Миколайовський, цеглу поставляв стрихар Андудзький. Від 1794 р. мулярські роботи виконував майстер Іван Чаркевич.

Третій корпус келій (Новіціат) побудовано у 1899–1902 рр. за проектом архітектора Йосипа Вишневського з Бережан. Детальніші відомості про нього відсутні.

Авторами проекту реставрації монастиря у 1993 р. є група архітекторів-реставраторів Львівського регіонального інституту «Укрзахідпроектреставрація» – головний архітектор проекту Семен Цимбалюк, архітектори Богдан Баран, Світлана Храпаль та інженер-конструктор Ярослав Римар. За цю роботу колектив отримав Державну премію в галузі архітектури за 1997 р.

Реставраційно-відновлювальні роботи у 1993–1997 рр. у монастирі виконували спеціально створене місцеве реставраційне підприємство та монахи під керівництвом першого ігумена відродженого монастиря отця Теодозія Янківа та група львівських митців, очолювана художником по дереву Ігорем Косиком, який створив композицію новітнього іконостасу Преображенської церкви і різьбив його (іконостас закінчено у 1996 р.). В склад групи входили його дружина реставратор поліхромії Ярослава, різьбярі Олег Ляхович та Петро Братівник, іконописець Анатолій Юхимчук. Групу живописців, яка працювала над поліхромними розписами церкви очолював Ігор Орищак. Нові вітражі створив Петро Козак. Мозаїки на в'їзній брамі виконав Михайло Дзядик. Скульптор Василь Гоголь виготовив скульптуру св. Йосифа з Ісусиком на руках, встановлену у

дворику перед головним входом у корпус Новіціату. Науково-мистецьке і методичне керівництво художніми роботами в монастирі здійснювали відомі львівські мистецтвознавці професори Володимир Овсійчук і Дмитро Кривач.

Атрибуція ансамблю

Авторство первинного архітектурного задуму ансамблю Крехівського монастиря і більшості його будівель достеменно не встановлено. Ймовірними авторами первинного архітектурного задуму монастирського ансамблю є один з відомих львівських архітекторів італійського походження Амвросій Прихильний (Амброзіо Натклаус Ваберене, пом. 1641) або Павло Римлянин (Паоло Домінічі, пом. 1618), які тривалий час працювали для фундатора монастиря гетьмана Станіслава Жолкевського. Не виключена також участь Павла Щасливого (Паоло де дукато Кламенсі, пом. 1611), придворного архітектора гетьмана, головного будівничого Жовкви.

Авторство існуючої мурованої церкви Преображення Господнього (св. Миколая) 1721–1741 рр. достеменно не встановлено. Ймовірним автором проекту і будівничим церкви був ігумен монастиря Діонісій Сінкевич (пом. 1732).

Авторство мурованих оборонних споруд (стін, брам і башт) та двох мурованих корпусів келій не встановлено.

Автором проекту великого корпусу новіціату 1899–1902 рр. є архітектор Йосип Вишневецький з Бережан.

Автором скульптури св. Йосип з Ісусиком на руках є скульптор Василь Гоголь.

Дати будівництва і перебудов ансамблю та його будівель і споруд наступні:

1) пам'ятка архітектури і містобудування Ансамбль монастиря: закладення – 1612 р., відбудова дерев'яних будівель і перебудова укріплень на муровані – 1658–1669 рр., заміна дерев'яної забудови на муровану, зміна просторових зв'язків і композиційної схеми з влаштуванням нового в'їзду – остання чверть XVIII ст.;

2) пам'ятка архітектури Церква Преображення Господнього (св. Миколая): будівництво – друга чверть XVIII ст.;

3) пам'ятка архітектури Мури з брамами і баштами: будівництво – 1658–1669 рр.;

4) пам'ятка архітектури наріжна башта-дзвіниця: будівництво – 1658–1669 рр., реконструкція з надбудовою дзвіниці – 1759–1761 рр.;

5) пам'ятка архітектури корпуси келій у складі трьох корпусів: будівництво першого корпусу келій – 1747–1755 рр., будівництво другого корпусу келій – 1775–1780 рр., будівництво третього корпусу (новіціату) – 1898–1902 рр.;

6) корпус санітарно-побутових приміщень при брамі-башті: будівництво – 1997 р.;

7) корпус трапезної: будівництво – 1998–2003 рр.;

8) блок трьох підземних гаражів: будівництво – 1997 р.;

9) дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці: будівництво – 2002 р.;

10) дерев'яна дзвіниця: будівництво – 2002 р.;

11) скульптура св. Йосипа з Ісусиком на руках: будівництво – 1997 р.;

12) пам'ятний хрест до 400-ліття заснування монастиря: будівництво – 2012 р.;

13) криниця: будівництво – 1990-ті рр.

14) монастирський сад (парк): будівництво – поч. XVII ст., реконструкція – кін. XVIII ст., поч. XX ст., кін. XX ст.;

15) мурована огорожа саду: будівництво – 1795 р.;

16) дві липові алеї саду із 143 липами: будівництво – кін. XVIII ст., реконструкція – кін. XIX – поч. XX ст.;

17) котельня з навісом для дров: будівництво – 1990-ті рр.

18) господарський двір з будівлями (фільварок): будівництво – поч. XVII, реконструкція – XVIII ст., XX ст.;

19) господарський ставок: будівництво – поч. XVII ст., реконструкція – 1990-ті рр.;

20) відпустове поле (базар): будівництво – XVIII ст.;

- 21) новобудова відпустової каплиці: будівництво – 2017 р.;
- 22) гостьовий будинок (корчма, читальня, школа): будівництво – 1775–1780 рр., відбудова після пожежі – 1852 р., реконструкція з добудовою мансарди – 1990-ті рр.;
- 23) павільйон для харчування і відпочинку паломників): будівництво – 1775–1780 рр., реконструкція з розширенням – 1990-ті рр.;
- 24) крамниця для паломників): будівництво – 1775–1780 рр.;
- 25) громадська вбиральня): будівництво – 1990-ті рр..
- 26) північна під'їзна дорога 500 м з липовою алеєю: будівництво – середина XVIII ст., реконструкція дорожнього полотна – 1990-ті рр.

Аналіз розпланувально-просторового та стильового вирішення ансамблю з визначенням його історико-культурної цінності

За функціональною типологією ансамбль Крехівського монастиря є культовим оборонним комплексом (оборонним монастирем).

На основі системного аналізу топографії місцевості, історичних карт місцевості (карти Міга 1782 р. та кадастрового плану 1854 р.), історичних текстових та іконографічних джерел можна зробити висновок, що монастир від початку був закладений як архітектурно-парковий ансамбль з чітким симетричним розплануванням на основі центральної композиційної осі, яка проходить по дорозі колишнього головного під'їзду до монастиря зі сходу. Ансамбль сплановано з двох частин – власне оборонного монастиря в мурах та прилегло до нього регулярного саду (первинного великого відкритого простору або партерного парку) з центральною осьюовою дорогою (алеєю).

Оборонний монастир розташований у західній частині платформи і розплановано на плані п'ятикутника, близького до чотирикутника, з чотирма наріжними баштами та центральною надбрамною баштою з підйомним мостом, оточено оборонними стінами, валами та ровами. Первісні оборонні стіни і башти монастиря були дерев'яними. До середини XVII ст. всередині оборонних стін монастиря сформувалася уся основна забудова з трьома дерев'яними церквами і кількома каплицями. При перебудові у 1660-х рр. дерев'яних укріплень на муровані, які збереглися до нашого часу, конфігурація укріплень не змінилася – вона була від початку вирішена вдало і зафіксована потужними ровами і валами; не змінилося і розташування забудови всередині монастиря. Характер розташування бійниць в наріжних баштах і залишки земляних насипів біля них підтверджують існування наріжних бастіонів відповідно до традиційних схем фортифікацій; їх сліди відслідковуються також на кадастровій карті 1854 р. З історичних джерел відомо, що монастир мав власну артилерію – кілька гармат, мортиру, кільканадцять гаківниць і стрільби, що підтверджує серйозність його оборонних ь побудованих за правилами тогочасного мистецтва фортифікації.

З тилу монастиря, внизу між монастирем і фільварком посередині між двома тильними бастіонами на струмку був влаштований існуючий до сьогодні господарський став. Ці бастіони захищали підходи до монастиря з дороги від Магерова.

За 150 м на захід від монастиря за яром на протилежному схилі гори розташовано монастирський господарський двір (фільварок) з кількома господарськими будівлями. Таке розташування господарського двору не становило загрози при обороні монастиря.

Перед монастирем вздовж центральної під'їзної дороги зі сходу по осі ансамблю знаходився великий відкритий простір довжиною більше 200 м, важливий для оборонних потреб. Поблизу в'їзної брами по осі ансамблю між двома передніми бастіонами влаштовано ще один став (цей став був залишений на своєму місці і після реконструкції парку в кін. XIX ст.). З історичних джерел відомо, що у став перед монастирем і критий водозбірник у подвір'ї монастиря підводилася вода дерев'яним трубопроводом з віддаленого джерела «Лисяча криниця» у лісі з південного сходу від монастиря та стікали поверхневі води з гори Побійної. Цей передній став, як і тильний, виконував оборонні функції в композиції з двома наріжними бастіонами. В такому випадку центральна алея

(під'їзна дорога) повинна була б проходити через цей став по довгому дерев'яному містку, який весь знаходився у зоні перехресного вогню з наріжних бастіонів (аналогічна схема з довгим містком через став існувала і у Жовківському замку, з тилу його). Композиція великого відкритого простору (парку) з алеєю, ставом і бастіонами забезпечувала як надійний захист головного під'їзду від дороги зі Львова, так і урочистий в'їзд у монастир і програму візуального розкриття видів монастиря.

Монастир двічі за своє існування зазнав істотних перемін: у 1650–1660-х рр. його оборонні укріплення перебудовано на муровані, при цьому первинне розпланування монастиря істотно не змінилося; у др. пол. XVIII ст. було істотно змінено просторові зв'язки ансамблю, змінивши головний вхід із східного (по осі первинної композиції) на північний напрям, а також замінено дерев'яну забудову монастиря на муровану. Нову в'їзну браму влаштовано посередині північного прясла мурів. На даний час монастир зберігає це змінене розпланування.

На даний час на території ансамблю монастиря представлено кілька архітектурних стилів, які застосовувалися протягом його тривалої історії будівництва і перебудов. Первинна композиційна схема цілого ансамблю, оборонні мури, наріжні і в'їзна башта вирішені у ренесансному стилі. Реконструкція з надбудовою північно-східної башти, мурована церква і два перші корпуси келій виконані у стилі бароко. Третій великий корпус келій створено в стилі історизму. Новозбудований корпус трапезної – в сучасному модерному стилі. Нова дерев'яна церква і дзвіниця – в традиційному стилі народної архітектури.

На сьогодні ансамбль Крехівського монастиря Святого Миколая зберігає свою автентичну форму, отриману в процесі свого розвитку, матеріально-технічну структуру, цінні історичні доповнення і нашарування, а також зберігає організуючу роль у навколишньому середовищі.

Ансамбль Крехівського монастиря є рідкісним зразком оборонної архітектури XVII ст., одним з найстаріших оборонних ансамблів України, а також цінним зразком стилю європейського бароко в українській сакральній архітектурі, має високу естетичну, історичну і художню цінність. Його творили багато відомих архітекторів, малярів і художників по дереву.

Монастир справив значний вплив на розвиток культури українських земель у складні для українського населення часи Речі Посполитої, Австрійської імперії та нової Польської держави міжвоєнного періоду. В ті часи в монастирі і церкві знаходилась визначна збірка рукописів і стародруків, зберігалися велика кількість творів мистецтва, працювали визначні митці та дослідники історії. Культурна роль монастиря особливо посилилася після його відродження у період незалежної Української держави, створення у ньому ряду сучасних високомистецьких творів. Роботи по відновленню і реставрації головного храму у складі монастирського комплексу були відзначені Державною премією в галузі архітектури за 1997 рік.

Крехівський монастир тривалий час був найбільш висунутим на захід оплотом православ'я на Русі. Ця духовна твердиня та барокова пам'ятка архітектури національного значення упродовж понад чотирьох століть є місцем масового паломництва. Загальноєвропейської популярності і слави монастир набув завдяки знаходженню в ньому чотирьох чудотворних ікон. Дві найвідоміші з них – Богоматері Верхратської і Св. Миколая зберігаються в монастирській церкві донині. І сьогодні на літні відпусти св. Миколая у монастирі збирається до кількохсот тисяч прочан. Місцями поклоніння є також розташовані по сусідству цілюще джерело Пресвятої Богородиці та залишки давнього печерного монастиря.

Крехівський монастир безпосередньо пов'язаний з багатьма відомими історичними особами, державними діячами та діячами культури і мистецтв. Фундаторами і добродійцями монастиря, завдяки яким він повстав і розвинувся, є ряд видатних

державних діячів та відомих історичних осіб України та Польщі. Головним фундатором монастиря є видатний державний діяч Речі Посполитої гетьман і канцлер Станіслав Жолкевський (1547–1620), який надав землю для будівництва монастиря та фундував його першу забудову. В числі багатьох фундаторів і добродійців монастиря є польські королі Міхал Корибут Вишневецький (1640–1673) і Ян III Собеський (1629–1696), які допомогли побудувати муровані оборонні споруди монастиря. А також батько короля Міхала князь Ярема Вишневецький (1612–1651), тітка маркграфиня Анна Мишковська-Могилянка (пом. бл. 1667), донька молдавського господаря Єремії Могили, і її племінник святий митрополит Петро Могила (1596–1647), син господаря Симеона Могили, які надавали монастирю значні кошти та землі.

Монастир безпосередньо пов'язаний з історичними подіями польсько-турецької війни у 1672 р. та сторінками життя видатних гетьманів України Петра Дорошенка (1627–1698) та Івана Мазепи (1639–1709). В монастирі прийняв чернечий постриг видатний церковний і державний діяч єпископ Йосиф Шумлянський (1643–1708).

Тривалий час в бібліотеці монастиря з його цінними рукописами і стародруками працювали такі визначні діячі культури і дослідники національної історії, як: Яків Головацький (1814–1888), видатний вчений, член «Руської Трійці» будителів Галицької Русі; Іван Франко (1856–1916), видатний український письменник, поет, публіцист, перекладач, учений, громадський і політичний діяч; Василь Щурат (1871–1948), відомий український літературознавець, перекладач, поет і вчений; Ярослав Гординський (1882–1939), український літературознавець, історик літератури, перекладач; Іван Огієнко (митрополит Іларіон, 1882–1972), відомий український громадський, політичний і церковний діяч; Володимир Січинський (1894–1962), архітектор, графік, відомий мистецтвознавець, та інші.

Предметом охорони у монастирі є його автентична архітектурна форма з усіма існуючими на даний час елементами забудови та їх автентична матеріальна субстанція, первинна композиційна схема розпланування ансамблю, цінні історичні доповнення і нашарування, а також роль організуючої домінанти у навколишньому середовищі.

Сучасна містобудівна ситуація навколо об'єкта та в місці його розташування

Монастир розташовується в природному середовищі за межами населених пунктів на території Крехівської сільської ради, безпосередньо по сусідству з присілком Козулька. За 1,5 км на північ від нього знаходиться село Крехів, за 1 км на схід і південний схід за горою Побійною – село Фійна, за 200 м на південь – окрема частина присілка Козулька присілок На Рубаню. З півдня, заходу і сходу монастир оточує ліс.

Теперішній головний під'їзд до монастиря знаходиться з його північного боку від дороги з села Крехів до присілка Козулька. Від неї до монастиря прокладена дорога з асфальтобетонним покриттям довжиною 0,5 км; перед самим монастирем від неї відходять вліво і вправо ґрунтові дороги в об'їзд монастиря: одна з них іде на схід в лісовий масив до присілка На Рубаню, цілющого джерела, печерного монастиря в лісі та у Яворівський НПП, друга – на захід, до монастирського фільварку та у присілок Козулька.

Місцевість, в якій розташовується монастир, є північно-східним краєм височини Розточчя з висотами до 370 м. Від сходу, заходу та півдня монастир оточують покриті лісом пагорби, які спадають дуже стрімко, з урвищами та ярами. Монастир розташовується на підвищеній платформі під горою Побійна, із заходу від неї. За 2-4 км на південь від монастиря по височині Розточчя проходить Головний європейський вододіл. На північ від монастиря простягається відкрита рівнина Малого Полісся (абс. відм. 260-240 м) з луками, полями та селами, помережана річками, ставами та частково

заболочена. На ній за 3 км від монастиря біля села Руда Крехівська а також на схід від Крехова знаходиться кілька великих ставів.

В лісах, що оточують монастир, переважають широколистяні породи (переважно бук, а також дуб, граб), меншу частину складають хвойні породи, в пониженнях ростуть вільхові породи. Відкриті території навколо монастиря покриті низькою трав'яною рослинністю.

Ансамбль монастиря є основним композиційним організуючим елементом у навколишньому середовищі, він дуже мальовничо розташовується в улоговині між горами Розточчя. Мальовничий вид на монастир відкривається з півночі з рівнини Малого Полісся за багато кілометрів, а також з прилеглих вершин. Архітектурними домінантами монастиря є чотириригусна східна наріжна башта-дзвіниця (вис. 38 м) та церква Преображення Господнього (вис. 35 м).

Монастирські території межують з півдня з заповідними територіями Яворівського національного природного парку (Яворівський НПП). Поруч з монастирем через села Крехів і Майдан проходить міжрайонна кільцева автодорога на відтинку між містами Кам'янка Буська – Жовква – Івано-Франкове (Янів) – Городок.

В радіусі кількох кілометрів від монастиря знаходяться кілька значних рекреаційних об'єктів: рекреаційна зона «Козулька» Яворівського НПП площею 6,6 га з водоймою; навчально-тренувальний та відпочинковий комплекс «Чарівні озера» з гірськолижним витягом у селі Майдан; велике рибне і мисливське господарство Західного оперативного командування Міністерства оборони України у селі Млинки.

Недалеко від монастиря на захід розташовується: територія Навчального центру Західного оперативного командування Міністерства оборони України (Яворівський військовий полігон); природний заповідник «Розточчя»; на південний схід – заповідні урочища «Майдан» та «Журі» з буковими пралісами.

Ці численні атракційні рекреаційні і природно-заповідні об'єкти в поєднанні з пам'яткою архітектури національного значення ансамблем оборонного Крехівського монастиря, а також з дуже мальовничими, покритими лісами гірськими ландшафтами цієї частини Розточчя становлять собою перспективну туристично-рекреаційну зону на українському Розточчі, віддалену від Львова на 25 км, від Жовкви на 15 км.

Монастир має земельну ділянку площею 29,11 га, яка відведена йому у постійне користування у 1998 р. Земельна ділянка монастиря межує:

з півночі – 460 м з дорогою Крехів – Козулька (землі Райавтодору);

зі сходу – 1200 м з лісовим масивом гори Побійної ТОВ «Крехів»;

з півдня – 110 м з присадибними земельними ділянками громадян с. Козулька (присілок На Рубаню), 371 м з територією Яворівського національного природного парку, 180 м із землями загального користування с. Козулька (вигін присілка На Рубаню);

із заходу – 212 м з присадибними земельними ділянками громадян с. Козулька, 230 м із землями загального користування с. Козулька (вигін), 515 м з присадибними земельними ділянками громадян с. Козулька.

Територія монастиря складається з кількох функціональних зон: самого монастиря, монастирського саду, господарського двору (фільварку) з полем, аванзони з відпустовим полем, зони обслуговування паломників, головної під'їзної дороги з липовою алеєю та незабудованої, частково оброблюваної території при під'їзній дорозі.

Монастир в плані має форму неправильного п'ятикутника, оточений муром, на кутах муру знаходяться чотири восьмигранні башти та чотиригранна надбрамна башта з дерев'яним мостом у сад. Посередині північного прясла оборонного муру знаходиться стінова брама з кам'яним мостом головного в'їзду в монастир. Із північного, східного і частково з південного боків при оборонних стінах відтворено оборонні рови з земляними контрескарпами. При відбудованій надбрамній башті розташовується невеликий корпус обслуговуючих приміщень з туалетами. В південній частині західного муру біля південно-західної башти влаштовані в'їзні господарські ворота і хвіртка на

відмітці зовнішньої прилеглої території з підйомом в'їзної дороги на території монастиря. До східного та південного прясел оборонних мурів примикають три зблоковані муровані корпуси келій і блок приміщень нової трапезної. З тилу III-го корпусу келій до оборонних стін знаходиться невелике господарське (кухонне) подвір'я. Навпроти трапезної біля господарських воріт розміщені підземні гаражі для службових автомобілів. В північно-західній частині подвір'я монастиря, ближче до його середини, розташована нова дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці з дерев'яною дзвіницею на схід від церкви. Між ними знаходиться бетонна криниця, оформлена дерев'яним зрубом з двосхилим дашком. У південній частині подвір'я на круглій клумбі перед головним входом в корпуси келій знаходиться на вузькому циліндричному постаменті кам'яна скульптура св. Йосипа з Ісусиком на руках. Деяко нижче від неї, при північному краю корпусу келій знаходиться кам'яний фігурний хрест на прямокутному постаменті із сходинок, під яким на постаменті знаходиться табличка з пам'ятним написом на честь 400-ліття заснування монастиря 1612–2012 рр.

Територія всередині монастиря і навколо нього добре впорядкована та доглянута. Доріжки вимощені бруківкою з природного каменю. Газони засіяні травою, стрижені. Територія декорована квітниками, декоративними деревами та кущами. Біля дерев'яної церкви ростуть дві старі липи. Територія рівна з пониженням у західній частині. В пониженому північно-західному куті подвір'я влаштований невеликий город.

За східними пряслами оборонного муру і рову розташований монастирський сад, який оточений низьким кам'яним муром. В саду збереглась до нашого часу дві липові алеї кін. XIX ст. Сад наново впорядкований, частково розбитий під регулярний партер з бордюрою зеленню, частково засаджений фруктовим садом з низькорослими деревами, частково використовується під город і утримання пасіки. В західній частині саду розташовується окрема котельня (непрацююча) і навіс для дров.

На території перед головним входом знаходиться відпустове поле, на якому ведеться будівництво великої відпустової каплиці з трьома банями.

Біля відпустового поля по другий бік під'їзної дороги розташовуються будівлі і споруди для обслуговування паломників і відвідувачів монастиря – невеликий гостьовий будинок, окремих туалет, павільйон для відпочинку і прийому їжі паломників, крамниця для паломників.

Із заходу монастиря на його земельній ділянці розташовується великий монастирський господарський двір з кількома господарськими будівлями для тварин і сільськогосподарської техніки. Між двором і монастирем розташовується господарський став.

Архівні та літературні джерела

Основні фонди архівних матеріалів по Крехівському монастирю:

– Центральний державний архів України у Львові, фонд № 684 «Василіянський фонд», два описи, 3352 і 265 одиниць зберігання;

– Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, фонд № 3 «Василіянські монастирі» (МВ); інвентарний опис із 1830 позицій.

У відділі рукописів ЛНБ знаходяться два основні архівні джерела:

1. «Історія монастиря Крехівського почавши від самого засновання аж теперішніх часів (в коротці зібрана)». – Фонд № 3 (МВ), справа № 121, 262 сторінки;

2. «Знаходник или Инвентар Монастиря Креховского с. Василия Вел. содержащий в себе історію вкратце о початку Монастиря, его возраст и рожних пригодах, с історією о контроверсах, Опись Монастиря и фольварков с грунтами, лесами и сеножатями; Опись всех капиталов и речей так церковних яко и монастирских; сочиненный Емільяном Коссаком, ігуменом року Божія 1853». – Фонд № 3 (МВ), справа № 122, 166 сторінок.

Книги і брошури:

3. Вуйцик, Володимир. Монастир Св. Миколи ЧСВВ у Крехові. // Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація», число 14. – Львів, інститут «Укрзахідпроектреставрація», 2004. – 328 с., іл. – С. 194-227.

4. Головка, Микола, о. ЧСВВ. Спомин з Крехівського відпусту. – Жовква, 1911.

5. Лаба, Василь. Історія села Крехів та Крехівського монастиря від найдавніших часів до 1939 року. – Львів, 1998.

6. Пам'ятка з Крехова. – Жовква, 1896, перевидання 1992.

7. Січинський, Володимир. Архітектура Крехівського монастиря по деревориту 1699 р. Реферат. – Львів, 1923. – 24 с.

8. Чернецький В. Монастир оо. Василіян в Крехові: Книжочка місійна, ч. 1. – Тернопіль, 1894.

9. Шкраб'юк, Петро. Крехів: дороги земні і небесні. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. В-во Отців Василіян «Місіонер», – Львів, 2002. – 414 с.

Статті, нариси та повідомлення в різних виданнях:

10. Батюшков П. Н. Вольнь. Историческіе судьбы Юго-Западного края. – Санкт-Петербургъ, 1888. – с. 95-97, 201.

11. Білозерський, Микола. Черниговская летопись. 1587 – 1750. Летописец в русских и полских що ся сторонах деяло и якого року. – Перевидання 1989 р.

12. Ваврик, Михайло, о. ЧСВВ. По Василіянських монастирях. – Торонто, 1958. – про Крехівський монастир 15 с.

13. Василь зі Львова // Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Львів; Київ: Глобус, 1955–2003. – Т. 1. – С. 215.

14. Временникъ Ставропигійского Института на годъ 1904. – Львовъ, 1904. – С. 115-117.

15. Гелетей, Анна З. Крехівський монастир – християнська твердиня. // «Світло», Торонто, 1997, № 10, с. 357-358.

16. Гавришкевич І. Креховський монастир (в Жовківському окрузі). // Руска читанка для низших клас середніх шкіл. Часть 1. – Львів, 1871. – С. 315-318.

17. Газета «Галицька брама», м. Львів, номер за січень-лютий 1999 р.

18. Головацкій, Яков. Монастиры юго-западной Россіи вообще и Креховскій монастырь. – Петроградъ, 1885. – 15 с.

19. Головацкій, Яков. Об изследованіи памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине. // (окрема брошурка без датування, зазначено, що це доповідь на Першому археологічному з'їзді в Москві у 1869 р.).
20. Григорович-Барський, Василь. Мандри по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік. Переклав з давньоукраїнської Петро Білоус. – Київ, 2000.
21. Духовный заветъ іеромонаха Іоила игумена и основателя Креховского монастыря 1638 года. // Науковий збірник, издаваний літературнимъ обществом Галицко-русской матиці. 1868, вып. III и IV. – Львов, 1869. – С. 321-334.
22. Жишкович В. І. Рококові іконостаси-вівтарі Західної України: особливості образно-пластичної побудови // Вісник ХДАДМ. – 2008. – № 7. – С. 77-82.
23. Жовківщина. Історичний нарис. Т. 1. Відп. редактор Микола Литвин. – Жовква-Львів-Балтимор, 1994. – с. 33-34, 42-46, 111, 120-121.
24. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Т. 76, кн. 2, 1907. – С. 156-157.
25. Історія міст і сіл. Львівська область. – Київ, 1963. – С. 535.
26. Коритко, Роман. Крехівський монастир. // Літопис Червоної Калини. – № 10-12, 1992. – С. 38-44.
27. [Коссак, Михайло.] Шематизм Провінції св. Спасителя Чина св. Василя Великого в Галиції і короткий погляд на монастирі і на монашество руске от заведеня на Руси віри Христової аж по нинішное время. – Львів, 1867.
28. Коструба, Теофіл. Мазепа в Крехові 1672 р. // Нова Зоря, 1937, № 85, 7 листопада.
29. Кулиняк, Данило. Обитель Крехівська. // «Світло», Торонто, 1992, № 4, с. 158-160, № 5, с. 199-200.
30. Кушевич, Самуїл. Листи зі Львова. // Жовтень, 1980, № 4, с. 121-122.
31. Лозинський, Мар'ян. Школа чернечого життя. // «Світло», Торонто, 1992, № 11. – с. 409-410.
32. Лукань, Роман, о. ЧСВВ. Відгук на вихід Лаврівського помяника XVII–XIX століть. Жовква, 1934. // Нова Зоря, 1935, № 20, с. 6-7 (Нові видання).
33. Лукань, Роман, о. ЧСВВ. Відпусти в Крехові колись і тепер. // Нова Зоря, 1935, № 41, 6 червня.
34. Нагаєвський, Назарій. Відпустові святкування в Крехові. // «Світло», Торонто, 1997, №№ 7-8, с. 277-278.
35. Нагаєвський, Назарій. Паломництво до святинь Крехівської обители (1): печерний монастир на скелі Тимоша. // «Світло», Торонто, 1997, № 9, с. 315-316.
36. Назарук, Осип. По наших монастирях: до Крехова.
37. Пастернак, Ярослав. Татарський пам'ятник в Крехові. / Ілюстрована Україна, 1913, № 4, 15 лютого.
38. Петрушевич А.С. Сводная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год. – Львов, 1874. – С. 48-49, 66, 83, 116, 130-132, 153, 160, 166, 172-174, 181-182, 548.
39. Петрушевич А. С. Сводная Галицко-русская летопись с 1700 до конца августа 1772 года, часть I. – Львов, 1887. – С. 35 та ін.
40. Січинський, Володимир. Слідами Мазепи в Галичині. // Мазепа. Т. 2. / Праці Українського наукового інституту. Т. XLVI, серія історична, кн. 5. – Варшава, 1938 (1939). – С. 93-96.
41. Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 287.
42. Слободян, Василь. Жовківщина. Т. 5. Історико-архітектурні нариси церков. – Жовква-Львів-Балтимор, 1998. – 188 с. – С. 84-89.
43. Федик, Іван. До історії монастирів ЧСВВ в Україні (XVI–XVII). // «Світло», Торонто, 2000, № 3, с. 117-118.
44. Цимбалістий, Василь, о. ЧСВВ. Відродження Василіянських монастирів в Україні. // Календар «Світла» на 1998 рік. – с. 117-127.

45. Цимбалістий, Василь, о. ЧСВВ. Ігумен Крехова гостює в Канаді. // «Світло», Торонто. 1995, № 3, с. 117.
46. Янків, Теодозій, о. ЧСВВ. Не безплідно проминуло шість років. // «Світло», Торонто, 1997, № 6, с. 233-236.
47. Kretowicz [Z. A.] Opisanie starożytnego monasteru Bazylianów w Krechowie i jego okolic/ // Rozmaitości, Lwów, 1830 / – No. 37, s. 289-292, No. 38, s. 297-298.
48. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa : Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 1883. – Т. IV: Кęs – Kutno. – S. 654-659.

Історична іконографія:

49. Карта Міра 1782 р. (електронний ресурс
<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=15&lat=50.05887&lon=23.9795>, оригінал знаходиться в Державному військовому архіві у Відні, Kriegsarchiv in Wien, Nr. В.Іха).
50. Кадастровий план 1854 р. з околицями монастиря (Центральний державний архів України у Львові, фонд № 146, опис № 88).
51. Гравюра Д. Сінкевича 1699 р. (відбиток підклесний в кінці «Знаходника..» Е. Коссака, Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, фонд № 3 МВ, спр. № 122).
52. Гравюра Д. Сінкевича 1703 р. (відбиток підклесний в кінці «Знаходника..» Е. Коссака, Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, фонд № 3 МВ, спр. № 122).
53. Гравюра М. Стечинського 1847 р. (Stęczyński B. Okolice Galicyi / B. Stęczyński. – Lwów, 1847. – 232 s.).
54. Рисунок 1894 р. (Книжочка місійна. – Тернопіль. 1894. – ч.1. – С. 19).
54. Фото монастиря із садом, поч. ХХ ст.

Виписки (розчитка) з архівних гравюр

1. Гравюра Крехівського монастиря 1699 р. розмірами 33,5×54 см, виконана в техніці деревориту (оригінальний відбиток гравюри знаходиться у рукописі «Знаходник или Инвентар Монастиря Креховского...», Відділ рукописів ЛНБУ ім. В. Стефаника, фонд МВ, справа 122, сторінка 165).

Написи:

– у верхній частині при сцені Преображення Господнього із св. Миколаєм і Богородицею Покровою: «**Преображення св. Спаса. Сей есть син мой возлюбленный Иисус Христос**», «**Святий Миколай**», «**Покров Пресв. Богородиці**».

– під ними у верхній частині: «**Св. обитель Креховская**»;

– під Преображенням Господнім позначення «**К**» (до нього дано пояснення в таблиці внизу зліва);

– у лівому верхньому куті біля одноярусної церкви з банею: «**А. Церква в місці на скалі св. Апостолов Петра і Павла**», «**Б. Благовіщення Пресв. Богородиці в скалі**», «**Г. Крест в лісі**», «**Д. Печера в скалі**»;

– поряд зліва про зображеннях святих з мечем: «**С. Апостоли Павел Петро**»;

– внизу зліва на розвилці доріг хрест з написом «**Аще хто до Львова питає, о то вліво дорогу має**»;

– під ним зліва внизу в рамці написи до позначень на зображеннях: «**А. Церков соборна Преображення св. Спаса**» (всередині фортечних мурів з півдня), «**В. Св. Покрови. В ній же ікона чудотворна Пречисті Богородиці, о чом свідитьсє книжиця Новое Небо, чуда в церквах її**» (каплиця при великій трапезній у західній частині подвір'я), «**Г. Св. Тройці**» (церква в південно-східному куті подвір'я), «**Д. Св. Ніколая**» (церква біля головної брами зі сходу), «**Е. Дзвониця і дзигар**» (в південній частині подвір'я), «**Є. «Брама»** (у східному мурі), «**З. Кириця і дзвон великий над водою**» (у західній частині подвір'я біля каплиці Покрови); «**И. Поварня**» (за трапезною біля західного муру), «**Й. Пекарня**» (при великій трапезній з півночі), «**І. Палата**» (двоповерховий будинок при західній стіні), «**АІ. Пивоварня**» (біля пекарні при західній стіні), «**БІ. Кравечня**» (при східній стіні на північ від брами), «**ГІ. Больница**» (при північній стіні біля північно-східної башти), «**ДІ. Брамка от поля**» (двоярусна брама з галереєю на другому ярусі, за мурами біля північно-східної башти), «**ЕІ. Келія фортіянова**» (келія воротаря при тій-же брамі до поля), «**ЄІ. Ікона Пресвятої Богородиці на башті**» (на північно-східній башті), «**ЗІ. Ікона Св. Ніколая на башті**» (на північно-західній башті), «**ИІ. Поклонница**» (каплиця на передньому плані на схилі гори Побійної), «**ЙІ. Фольварк**» (зі сходу монастиря навпроти брами, напис на зображенні відсутній), «**К. Видіння над монастирем, коли був напад безбожних агарян [магометан], що бачили многіє христіюбці, мерзкіє же агаряне сім видінням були настрашені і побігли. Сія обитель ще тільки починала будуватися, скитающомуся блаженному Іоїлю фундатору святой обителі сія на місці де нині обитель, а де Поклонница перед монастирем ту була церква мала Св. Преображення Господня, ту прийшов молитви ради до блаженного некій богодухновенний старец Герасим сліпий очима но світлом небесним просвіщен. Пророчествував якою і де має будуватися обитель велика на місці сім, в ній же спастися мають многіє. По сім повелел себе водити по місцю і де обитель має бути показує на місця, де нині церкви є побудовані. Розповідаючи це і ударяючи в землю жезлом який храм де має бути. 1669. Ієромонах Діонісій ізобразив неперемінно**»;

– на зображенню: на схід напроти брами: «**Студня**», вище за мостом водопровід з написом «**Ту рури до монастира**»;

– внизу під північним муром у рові напис «**КВ**», внизу при краю гравюри напис «**КА**» (не мають пояснень);

– на східному мурі: «**Всход**» (схід), на правому краю гравюри: «**Запад**»;

– у правому верхньому куті за межами монастиря зображена однарусна церква Різдва Пресв. Богородиці з монастирськими будівлями на Згорайщині (без пояснювальних написів).

2. Гравюра Крехівського монастиря 1703 р. розмірами 27,5×34,5 см, виконана в техніці деревориту (оригінальний відбиток гравюри знаходиться у рукописі «Знаходник или Инвентар Монастиря Креховского...», Відділ рукописів ЛНБУ ім. В. Стефаника, фонд МВ, справа 122, сторінка 166).

Вгорі посередині зображено Преображення Господнє. Внизу зображені: зліва – св. Миколай, справа – Богородиця з омофором (Покрова).

Написи:

– зліва вгорі біля церкви: «**Св. Апостола Петра і Павла на камені. А2**»;

– у правому верхньому кутку церква Згорайська: «**Рождество Пресв. Богородица**», під церквою «**За милю от монастира**»;

– по боках Преображення Господнього: «**Сице славим святую Троицу. Єдиницу во Троиці и Троицу во єдиници**»;

– внизу зліва під зображенням св. Миколая: «**Миколає наш отче предобрий будь стража наш в житні і пастир бодрий**»;

– під святою Покровою: «**Под кров твой Діво ми прибегаю. Нас з скорби ратуй к тебе ...** [слово не читається]»;

– між святими: «**Істинное іображеніє святаго обителі Креховкія. 1703. Діонісій**»;

Написи всередині монастиря: над церквою при північній стіні: «**1. Преображення Господнє**», над церквою (каплицею) при трапезній: «**2. Церков Покрови Пресвятої Богородиці В ній-же ікона чудотворна**», над церквою при брамі: «**3. С. Миколая**», над церквою при південно-східній башті: «**4. Святая Троица**», «**5. Дзвониця**», «**6. Студня на воду і дзвон великий**», на брамі в східній стіні: «**7. Брама**», на будинку при західній стіні: «**8. (без напису)**», на будинку при північній стіні: «**9. Больниця**», на будинку біля північно-східної башти: «**Гостинниця**», при ній церкві Покрови на будинку: «**10. Трапезна**».

Ілюстративна частина

- Іл. 1. Загальний вид монастиря з висоти пташиного польоту. Фото 2014 р. (інтернет ресурс <http://www.osbm.org.ua/index.php/2014-11-26-09-44-45novyny-provintsii4003-krakhivskyi-monastyr-ottsiv-vasyliian-z-vysoty-ptashynoho-polotu>).
- Іл. 2. Фрагмент карти Міґа 1782 р. з околицями монастиря і Креховом.
- Іл. 3. Кадастровий план 1854 р. з околицями монастиря.
- Іл. 4. Фрагмент кадастрового плану 1854 р. з планом монастиря.
- Іл. 5. Вид монастиря з гори Побійної. Гравюра Д. Сінкевича 1699 р.
- Іл. 6. Вид монастиря з проектом церкви св. Миколая. Гравюра Д. Сінкевича 1703 р.
- Іл. 7. Вид монастиря з горою Побійною. Гравюра М. Стечинського 1847 р.
- Іл. 8. Церква св. Миколая, перший і другий корпуси келій. Рисунок 1894 р.
- Іл. 9. Фото монастиря із садом поч. ХХ ст.